

NŐK ÉS FÉRFIAK A HÍREKBEN

ARÁNYTALANSÁGOK ÉS BEIDEGZŐDÉSEK

Példák a magyarországi hírmédiából

NŐK ÉS FÉRFIAK A HÍREKBE
– ARÁNYTALANSÁGOK ÉS BEIDEGZŐDÉSEK

Példák a magyarországi hírmédiából

A kiadvány az *Egységes női hang – egyenlően hallható?* című projekt keretében készült, amely az *EGT/Norvég Civil Támogatási Alap*, valamint az *Ökotárs Alapítvány* és partnerei támogatásával valósul meg.

© 2014 Független Médiaközpont

Felelős kiadó: *Móricz Ilona* igazgató, Független Médiaközpont

Kiadja: Független Médiaközpont

1088 Budapest, Vas u. 6. • Telefon: (36) 1 317 5448

Honlap: www.cij.hu • E-mail: cij@cij.hu

Layout: *Galicz Krisztián* Magellán PR – *typiART*

NŐK ÉS FÉRFIAK A HÍREKBEN

ARÁNYTALANSÁGOK ÉS BEIDEGZŐDÉSEK

Példák a magyarországi hírmédiából

TARTALOM

- 7** Előszó
- 11** Mi az újságírói genderszemüveg?
- 16** Gendertudatosság az újságírásban
– az oktatás és a média-önszabályozás szerepe
- 20** A genderetikus újságírás és az esélyegyenlőség
- 25** A gender és a nyelvhasználat
- 30** Tények és trendek mint témák
- 35** Traumák és áldozatok
– újságírói magatartás
- 46** Hogyan teszteljük a genderszemüveget?
- 48** Zárszó helyett

ELŐSZÓ

Milyen szerepben látjuk a nőket és a férfiakat a hírekben? Milyen a férfiakról és a nőkről szóló hírek aránya? Enyhíti-e a hírmédia a nemekkel kapcsolatos sztereotípiákat, hozzájárul-e a nők és férfiak társadalmi egyenlőségének érvényesítéséhez? Halljuk-e a nők hangját és ki közvetíti hangjukat – férfiak vagy nők?

A mindennapokban ezeket a kérdéseket ritkán tesszük fel, pedig a hírmédia változatlanul a lakosság fő tájékoztatói forrása világszerte és Magyarországon is. Nem mindegy, milyen csoportok maradnak ki a híradásokból, miként az sem, hogy a nők és a férfiak megjelenése eredményeként kialakult kép megerősíti-e vagy sem a nemi alapú előítéleteket, a diszkriminációt és az egyenlőtlenségeket.

A Nemzetközi Médiafigyelő Projekt (Global Media Monitoring Project)¹ keretében legutóbb 2010-ben a világ 77 országában – köztük Magyarországon – zajlott olyan kutatás, amely ezekre és az ezekhez hasonló kérdésekre kereste a választ. Az eredmények megerősítették, hogy a hírvilágot férfiak uralják. A hírek alanyainak körében a nők aránya a vizsgálatba bevont országokban 24%, Magyarországon 25% volt. Ez utóbbi ugyan javulást jelzett a 2005-ös hasonló kutatás 12%-os magyarországi eredményéhez képest, de mutatja, hogy fennmaradtak a nemi sztereotípiák elemei. Például a hírekben a befolyásos és tekintélyes foglalkozásokban dolgozó, vezető pozíciókat betöltő személyek zömében férfiak, míg a gyermekekkel, fiatalokkal kapcsolatos témákban megszólalók, a magánszemélyként megkérdezettek többnyire nők voltak. Összességében a hírkészítők 43 százaléka volt nő, de elenyésző volt azoknak az anyagoknak a száma, amelyek nőkre összpontosítottak.

1 A Nemzetközi Médiafigyelő Projekt (angol rövidítése alapján GMMP) legutóbbi felmérését Magyarországon a Magyar Női Érdekvédelem Szövetség munkatársai végezték. Az egységes nemzetközi módszertan alapján végzett médiafigyelésre 2009. november 10-én került sor. A 2010-ben publikált jelentés letölthető: <http://noi.erdek.hu/?p=232> Ezt megelőzően 2005-ben volt GMMP kutatás Magyarországon, az országokra vonatkozó jelentések letölthetőek itt: <http://whomakesthenews.org/articles/2005-national-reports>

Elgondolkodtatóak – bár nem meglepőek – azok a számok is, amiket a vilniusi Nemek Közötti Egyenlőség Európai Intézete (EIGE) 2013-ban publikált jelentése² tartalmaz arról, hogy mekkora a médiában a döntéshozatali szinten dolgozó nők aránya. Bár a nők előrelépését egyre inkább elősegíti az európai uniós jogi környezet, a médiaszektorban alig tapasztalható haladás: míg az operatív szinteken 33% a vezető nők aránya, a stratégiai döntéshozó pozíciókban csupán 16%. A közszolgálati és a kereskedelmi médiavállalatoknak mindössze a negyedénél létezik a nemek egyenlőségére vonatkozó stratégia, szabályrendszer vagy magatartási kódex, netán ezzel foglalkozó részleg, miközben az alkalmazottak csaknem fele nő – és a többségük felsőfokú végzettségű. A jelentés szerint ezek az aránytalanságok alátámasztják a nemi egyenlőtlenségek problémáját.

Magyarországon több emberjogi és genderkérdésekkel foglalkozó civil szervezet tett kísérlet arra, hogy felhívja a figyelmet a nők társadalmi, gazdasági és sok esetben jogi szempontból is hátrányos helyzetére – gyakran a média segítségét igénybe véve, eközben pedig a nemi sztereotípiákat tükröző médiabeli gyakorlatot is bírálva.

Az etikus és független újságírást támogató Független Médiaközpont a *Nemek egyenlősége a médiában* című projektjével³ igyekezett minél szélesebb körben terjeszteni a gender mainstreaming (a nők és férfiak társadalmi egyenlőségi szempontjainak érvényesítése) koncepcióját és a rendelkezésre álló eszközökkel segíteni a nemek kiegyensúlyozottabb ábrázolását. Mint a projekt során 2005-ben tartott konferencia résztvevői megállapították, „a média döntéshozói és az újságírók nem rendelkeznek megfelelő ismeretekkel, ódzkodnak a nők és férfiak médiabeli ábrázolásával kapcsolatos vitáktól, s attól is, hogy a társadalmi valóságot hívebben tükröző, változatosabb és kiegyensúlyozottabb ábrázolására törekedjenek”.

Azóta sok minden változott, hiszen a genderkutatások és a kapcsolódó tanulmányi lehetőségek bővültek a hazai felsőoktatásban, a gender mainstreaming fogalma e viszonylag szűk körön kívül is elterjedt, és ma erősebb a női egyenjogúságáért küzdő civil szervezetek hangja. Áttörésről mégsem beszélhetünk, és ennek legfőbb oka a politikai akarat hiánya.

2 Advancing gender equality in decision-making in media organizations, EIGE, 2013 – Letöltés: <http://eige.europa.eu/content/document/advancing-gender-equality-in-decision-making-in-media-organisations-main-findings>

3 Nemek egyenlősége a médiában – az európai uniós elvek és gyakorlatátadása újságírói civil szervezetek tagjainak, 2004–2005 – Független Médiaközpont, letöltés: <http://old.cij.hu/index.php/articles/c202/>

A nemzetközi kutatások rendre azt mutatják, hogy a nők hátrányai tartósak és „újratermelődnek” – a médiában is. Ezért időszerű és vélhetően az marad sokáig a Nemzetközi Újságíró Szövetség (IFJ) és a Keresztény Kommunikációs Világszövetség (World Association of Christian Communication) közös kiadásában „Genderetikus újságírás és médiavállalati irányelvek” címmel 2012-ben kiadott, két kötetes kézikönyv és forrásgyűjtemény. Magyar fordításban az idén márciusban a Magyar Női Érdekérvényesítő Szövetség adta közre. Ez a mű rávilágít azokra a közös problémákra és dilemmákra, amikkel az újságírók a napi rutin során szembesülnek. És nemcsak azért, mert a hírverseny nem hagy kellő gondolkodási időt, és mert a válságok és a technológiai fejlődés következtében drámaian lespasztott létszámú szerkesztőségek egyre kevésbé engedhetik meg maguknak az időt és felkészültséget igénylő – például oknyomozó – munkát. Inkább a szemlélettel összefüggő gondokról van szó.

A nemzetközi kézikönyv első kötete épp a genderszemlélet formálását segíti, második kötete pedig nemzetközi példákon mutatja be az egyébként jellegzetes, mondhatni átlagos témák – katasztrófák, gazdasági hírek, konfliktushelyzetek – genderetikus feldolgozását. A két kötet módszertana tehát illeszkedik a szerkesztőségi munkához –, de hasznosítható a leendő újságírók oktatásában is. A nemzetközi forrásgyűjtemény egyúttal érzékelteti: a hírmédia újságíróinak világszerte közösek a problémái.

E kézikönyv adta az ötletet ahhoz, hogy további információkkal és a magyarországi médiából vett példákkal magunk is hozzájáruljunk a genderszemlélet meghonosítását elősegítő közös gondolkodáshoz. Kiadványával a Független Média Központ igyekszik felvázolni a nemek médiaábrázolásának hazai állapotát, rávilágítani bizonyos trendekre, bemutatni az újságírók segítő forrásokat, láttatni a különféle újságírói eszközök kiszámítható hatását. A nemzetközi kézikönyveket tehát kiegészíti e kiadvány és remélhetőleg segíti a szerkesztőségi munka elemzését, a szakmai beszélgetéseket.

Ezúton köszönöm dr. Szegő Krisztinának, a MÚOSZ Nők a médiában szakosztálya elnökének és Daniss Győző újságírónak a kiadvány anyagának összegyűjtésében és szerkesztésében végzett munkáját, Sáfrány Rékának, a Magyar Női Érdekérvényesítő Szövetség munkatársának pedig genderszakértői közreműködését.

Móricz Ilona,
Független Média Központ

MI AZ ÚJSÁGÍRÓI GENDERSZEMÜVEG?

Mindenekelőtt fontosnak tartjuk tisztázni, hogy mit ért a szakirodalom a gendertudatos és -etikus újságírás fogalmán, ugyanakkor igyekszünk rávilágítani arra is, milyen tévhitek és félreértések léteznek a témával kapcsolatban, főként hazai kontextusban.

A gendertudatos újságírás egyszerre jelent egyfajta nyitottságot a hírek nőkre és férfiakra gyakorolt, sokszor eltérő hatása iránt, valamint eszközt a nők és a férfiak különböző nézőpontjának és tapasztalatainak megjelenítésére. A gendertudatos újságírás meghonosítása legfőképpen azért kívánatos, mert bármilyen témáról legyen is szó, egy adott hír háttérének bemutatásához, valamint a témák részletesebb, teljesebb kifejtéséhez szükséges a társadalom minél szélesebb rétegeinek, alapvetően pedig mindkét nem szempontjainak és tapasztalatainak tudatos figyelembe vétele. Jelenleg azonban – miként kutatási eredmények is igazolják –, a hírmédia jóval gyakrabban jeleníti meg a férfiak szempontjait, mint a nőkéét. Ez a gyakorlat etikai problémákat is felvet: egyrészt a nemeket aránytalan módon ábrázolja, másrészt jelzi a régóta beidegződött, káros nemi sztereotípiák gyakori megjelenését.

Az előszóban is említett *Genderetikus újságírás és médiavállalati irányelvek* című kézikönyv és forrásgyűjtemény ezért kifejezetten szorgalmazza, hogy az újságírók váljanak nyitottá a nők szempontjaira. Így lesznek képesek bemutatni mindkét nem „tapasztalatait, félelmeit és véleményét”, így tudják elmondani mindkét nem történeteit. A kézikönyv a következőképpen határozza meg a „genderszemüveg” hasznos újságírói eszközét és alkalmazásának előnyeit: „A genderszemüvegen keresztül megláthatjuk, hogy egy adott jelenség különbözőképpen érint-e férfiakat és nőket, vagy fiúkat és lányokat. Így az újságírónak lehetősége nyílik genderszempontból megközelíteni a hírt, és ezzel fontos és olykor megdöbbentő új dimenziókat tarthat fel benne. A genderperspektíva alkalmazásával ezen kívül mélyebben beleláthatunk a média által tárgyalt eseményekbe és témákba.”

Fontos leszögezni: a genderszemlélet meghonosítását célzó nemzetközi és hazai kezdeményezések valóban a két nem kiegyenlített mediabeli megjelenítésére törekuszenek. Semmiképpen sem kívánják a nők szempontjait a férfiak rovására érvényesíteni.

Időről időre mégis megjelenik a politikai szférában és a közbeszédben az a vélemény, hogy a nemek egyenlőségét hirdető mozgalmak valójában a nők „felsőbbrendűségének” eszméjét próbálják elterjeszteni.

Tévhit tehát, miszerint a „genderideológia” vagy a „gender mainstreaming” (ami valójában nemzetközileg elfogadott, egyebek között az Európai Unióban is alkalmazott közpolitikai eszköz a nemek egyenlőségének elősegítésére) azt hirdetné, hogy a társadalmi nem (gender) a biológiai nemhez képest teljesen viszonylagos, „fluid” jelenség; lehetőséget ad a nem és a szexuális orientáció szabad megválasztására, teljesen felborítva a hagyományos női és férfi nemi szerepeket és a viszonyrendszert.

Látható, hogy mindkét fenti megközelítés szándékos félreértelmezése a genderérzékeny hozzáállásnak. Valójában a nők egyenrangúságra való törekvését igyekeznek megkérdőjelezni. Figyelemre méltó, hogy a magukat liberálisnak valló véleményformálóktól a konzervatív-vallásos közéleti személyekig sokan egyaránt hivatkoznak e nézetekre a feminizmus elleni érvelés részeként.

A nők elleni megkülönböztetés kiküszöbölése azonban nem csupán a hazai és nemzetközi szakmai és civil kezdeményezések céljaként jelenik meg. A témával kapcsolatban törvényi szabályozás is létezik 1982 óta, amikor Magyarország a 10. számú törvényerejű rendelettel⁴ csatlakozott az ENSZ-nek a nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolására vonatkozó egyezményéhez.

Az egyezmény arra kötelezi a mindenkori kormányt, hogy négy évente jelentést írjon az ENSZ e témában illetékes CEDAW Bizottságának, amely a kormányjelentésből, illetve alternatív civil jelentésekből tájékozódik a nemek közötti egyenlőség megvalósulásáért tett kormányzati lépésekről és részletes észrevételeket tesz az elért helyzet értékelése alapján.

Legutóbb 2013 februárjában került sor jelentéstételre. Záró észrevételeiben⁵ a CEDAW Bizottság megállapította, hogy a média és az oktatás, valamint a társadalom más színterein tovább élnek a hagyományos, sztereotip nemi

4 1982. évi 10. törvényerejű rendelet a nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról 1979. december 18-án New Yorkban elfogadott egyezmény kihirdetéséről. Letöltés: http://www.ittvagyunk.eu/userfiles/File/jogszabaly/Nemzetkozi%20szerzodesek/1979_n%C5%91kkel%20szembeni%20megk%C3%BCl%C3%B6nb%C3%B6ztet%C3%A9s.pdf

5 A nőkkel szembeni hátrányos megkülönböztetés felszámolásával foglalkozó Bizottság Magyarország összевont hetedik és nyolcadik időszakos jelentésével kapcsolatban a Bizottság ötvennegyedik ülésén (2013. február 11-március 1.) elfogadott záró észrevételek Letöltés: <http://noiierdek.miria.hu/wp-content/uploads/2013/03/ENSZ-CEDAW-Zaro-Eszrevetelek-Magyarország-2013-2.pdf>

szerepek, ami továbbra is gátolja a nők és férfiak tényleges egyenlőségének megvalósulását. A Bizottság ezért felszólította Magyarországot, hogy átfogó programmal segítse „a nők és férfiak családi és társadalmi szerepeit és felelősségi köreit illető sztereotip attitűdök leküzdését[1]”. A Bizottság ezen kívül külön kitért a hátrányos helyzetű csoportokhoz tartozó, elsősorban a roma és a fogyatékossgal élő nőkkel szembeni előítéletek felszámolásának fontosságára.

Azzal a kérdéssel, hogy a hazai hírmédiában valójában milyen arányban jelennek meg a nők és a férfiak, és újságírói megjelenítésük milyen mértékben támaszkodik sztereotip nemi szerepekre vagy mennyiben kérdőjelezi meg azokat, több kutatás is foglalkozott már. Médiafigyelést elsősorban azok a szakmai és civil szervezetek szoktak végezni, amelyek érzékelik a nemi aránytalanságokat, és ezek kiegyenlítését igyekeznek elősegíteni. A monitorozások, felmérések eredményei szerintünk jó alapot biztosíthatnak a szakmával folytatott párbeszédhez, illetve segíthetik a médiavállalatok saját szakmai célkitűzéseinek megfogalmazását és nyomonkövetését.

Magyarországon a Nemzetközi Médiafigyelő Projekt (GMMP) keretében 2005-ben az IgEN Egyesület, 2010-ben pedig a Magyar Női Érdekérvényesítő Szövetség önkéntesei által végzett felmérés⁶ járta körül részletesebben a nemek hírmédiabeli ábrázolásának témáját. Bár a GMMP egy-egy nap híradásait tekintette át, az alkalmazott kvantitatív és kvalitatív kutatási módszerek lehetővé teszik a témával kapcsolatban megjelenő gyakorlat áttekintését a hazai hírmédia széles spektrumában, és lehetővé teszik a nemzetközi összehasonlítást.

A magyarországi hírmédia két időpontban készült vizsgálata a női híralanyok arányai tekintetében jaulást mutatott (2005-ben 12%, míg 2010-ben 25% százalék volt az arányuk – a nemzetközi átlag 21 és 24% volt), ám így is messze elmaradt a népességen belüli arányuktól. Ezen kívül azonban mindkét alkalommal szembetűnő aránytalanság mutatkozott a nők és a férfiak társadalmi és családi szerepekben való ábrázolása terén. Emiatt a férfiak jelentek meg túlnyomórészt (80–90%-os arányban) a fontosabb – politikai és gazdasági – hírekben és a legjelentősebb presztízszt képviselő posztokban, munkakörökben és szerepekben. Bár a magyarországi politikában, különösen országos szinten a nők aránya valóban kirívóan alacsony (tartósan 9% körül mozog), a nők társadalmi és közéleti szerepvállalása a hírmédiában bemutatott mértéknél sokkal jelentősebb, például napjainkra a legtöbb

6 Férfivilág a hírvilág? Nők 24 %-on. A Női Érdek médiakutatása. Letöltés: <http://noierdek.hu/?p=232>

szakterületen dolgoznak tapasztalt szakértő nők, akik szakmai kérdésekben minden bizonnyal a férfiakhoz hasonló kompetenciával tudnak a médiában nyilatkozni. A nemi szempontból aránytalan reprezentáció mindezekon kívül a sztereotípiákat megerősítő cikkek jelentős számában, a két nemre vonatkozó eltérő nyelvhasználatban és a képi ábrázolásban is megmutatkozik.

A GMMP magyarországi számadataihoz hasonló eredményt hoztak azok a felmérések is, amelyeket a Nemzeti Média és Hírközlési Hatóság (NMHH) végzett 2012 első félévében és 2013 második félévében a hír- és politikai magazinműsorok társadalmi sokszínűségét vizsgálva.⁷ Bár a felmérések több társadalmi csoport megjelenését elemezték, most csak a nemek megjelenésével kapcsolatos számokat idézzük. „A nemek megjelenési arányai átlagosan mintegy négyötödös többséget mutattak a férfiak javára. A korábbiakhoz hasonlóan a nők legtöbbit (32%) a kereskedelmi hírműsorokban, legkevesebbet (13,7%) pedig a magazinműsorokban szerepeltek” – állapította meg a jelentés. A felmérés kiterjedt a bemutatás módjára is. A férfiak 56,3 százalékát, a nőknek pedig 48,3 százalékát jelenítették meg névvel és beosztással, illetve foglalkozással. A bemutatás nélküli szereplők a nőknél 19,4, a férfiak esetében 8,4 százalékot tettek ki. Ezek az adatok szinte pontosan megegyeznek a korábban mért értékekkel – állapította meg a jelentés.

GYAKORLATI PÉLDÁK A GENDERSZEMLÉLETRŐL

Szerkesztőségi beszélgetéseken használhatók az alább felsorolt – különféle műfajú és tematikájú – írások. Az anyagok a közelmúlt több, a nők és férfiak társadalmi szerepével kapcsolatos, kisebb-nagyobb társadalmi visszhangot generáló események és megnyilatkozások nyomán láttak napvilágot. Jelzik az egyes események, jelenségek szemléletbeli különbségeit, olykor az életünk részévé vált és emiatt nehezen felismerhető sztereotípiákat. Ám azt is mutatják, milyen szemléletváltozáshoz vezethet egy-egy jelenség média-nyilvánossága.

7 Társadalmi sokszínűség a hír- és politikai magazinműsorokban (2013. július 1.–2013. december 31.) – a Nemzeti Média és Hírközlési Hatóság Médiatanácsa (NMHH) Műsorfigyelő és elemző főosztálya, 2014. április 9. – Letöltés: NMHH – http://mediatanacs.hu/dokumentum/162875/tarsadalmi_sokszinuseg_2013_2.pdf

VITAINDÍTÓ CIKKEK:

Kocsi Ilona: Kvótázott nők dilemmája – Világgazdaság Online, 2013. 06. 01. Letöltés: <http://www.vg.hu/velemenypublicisztika/kvotazott-nok-dilemma-ja-404739>

Vásárhelyi Mária: Bunkóságra koronát – 168 Óra, 2013. 10. 28. Letöltés: <http://www.168ora.hu/velemenypasarhelyi-maria-parlament-surjan-laszlo-nok-gyalazkodas-kepviselo-jobboldal-119681.html?full-version>

Pásztor Magdolna: Nőkép – 168 Óra, 2014. 03. 06 – Letöltés: <http://www.168ora.hu/itthon/a-fontos-ido-168-ora-kozeleti-forum-nokerdes-tothgyorgyi-petschnig-maria-zita-cegledi-zoltan-124114.html>

Cseri Péter: Számos formában érhető tetten a szexizmus a magyar egyetemeken – Népszabadság, 2013. 11. 13 – Letöltés: http://nol.hu/belfold/2013/11/13-uevegplafonba_utkoznek-1425847

G. Szabó Dániel: Az Egyenlő Bánásmód Hatóság előtt a Doboz – Index.hu, 2013. 08. 29. Letöltés: http://index.hu/belfold/2013/08/29/mashogy_ervel_a_doboz/

Hölgyparkoló: szexizmus vagy segítség? – Index.hu, 2013. 07. 29 – Letöltés: http://index.hu/belfold/2013/07/29/holgyparkolo_szexizmus_vagy_segitseg/

Női bíboros kinevezését sürgeti egy katolikus teológus – hvg.hu, az MTI alapján, 2013. 09. 25 http://hvg.hu/vilag/20130925_Noi_biboros_kinevezeset_surgeti_egy_katol

B. Simon Krisztián: „Aki szerint a nőnap kommunista ünnep, az nem érti a lényegét” – Vs.hu, 2014. 03. 08. – Letöltés: <http://vs.hu/aki-szerint-a-nonap-kommunista-unnep-az-nem-erti-a-lenyeket-0308>

Kelemen Attila: A nők biztonságosabb sofőrök – vaol.hu, 2013. 03. 01 – Letöltés: <http://vaol.hu/hirek/a-nok-biztonsagosabb-soforok-1532497>

Varga Szabolcs: „Nem lesz elszállás belőle” – Magyar tervezőlányok a Google Ground mögött – hvg.hu 2014. 03. 14. – Letöltés: http://hvg.hu/ingatlan/20140308_Magyar_tervezolanyok_a_Google_Grund_mogot

A nők is rákaptak az internetre – Figyelő Online – MTI alapján, 2014. 01. 07. Letöltés: <http://figyelo.hu/cikkek/enet--kiegyenlitodtek-a-nemek-internethasz-nalati-szokasai>

GENDERTUDATOSSÁG AZ ÚJSÁGÍRÁSBAN

– AZ OKTATÁS ÉS A MÉDIA-ÖNSZABÁLYOZÁS SZEREPE

Az újságíróképzésnek kulcsszerepe van abban, hogy a leendő riporterek, szerkesztők megismerik-e, munkájukban pedig majd hordják-e a „gender-szemüveget”. Ez a szempont ugyanolyan fontos, mint az, hogy az újságírók elsajátítják és alkalmazzák-e a mai kor szellemét tükröző, innovatív módszereket. Az oktatást persze tágabb értelemben kell értelmeznünk, mert nemcsak az ismeretek bővítéséről van szó, hanem újabb készségek elsajátításáról, attitűdváltásról is. Ma, amikor minden eddiginél komolyabb kihívások érik az újságírást, a tanulás folyamatos a szerkesztőségi munkában is.

A gendertudatosság tanítása nem vált szerves részévé az újságíróképzésnek Magyarországon, noha ezt az újságírók egy része és civil média-szervezetek évek óta szorgalmazzák. A Független Médiaközpont *Nemek egyenlősége a médiában* című projektje⁸ (2004–2005) keretében tartott rendezvényeken az újságírók és a meghívott hazai és külföldi szakértők például kifejezetten javasolták a genderszemlélet beemelését az újságírói képzésbe. Határozottan reménykedtek, hogy az európai uniós tagsággal fokozottabb figyelem irányul majd a nemi egyenlőtlenségek felszámolására, de legalábbis mérséklésére számos területen, köztük a médiában. Annál is inkább, mert a hírmédia a társadalmi szemlélet megváltoztatásának egyik nagyon fontos pillére.

A genderszemléletnek minden – nők és férfiak számára tartott – újságírói képzést át kellene hatnia, máskülönben gyakran épp azokhoz nem jut el, akiknek valójában szükségük lenne rá. „A genderkérdésekkel foglalkozó rendezvényeken, műhelyfoglalkozásokon a legtöbbször nők vesznek részt” – mondta Kristin Skare Orgeret, az Oslo és Akershus Egyetem tanára a

8 Nemek egyenlősége amédiában – az európai uniós elvek és gyakorlatátadása újságírói civil szervezetek tagjainak, 2004–2005 – Független Médiaközpont, letöltés: <http://old.cij.hu/index.php/articles/c202/>

Női perspektívák című budapesti konferencián 2014 márciusában. Norvégiaiában – magyarázta – a „genderérzékenység” az újságírók képzésében mindenütt jelen van, kezdve az alapoktól a szakosodás legmagasabb szintjéig. Nem külön kurzusként tanulják a hallgatók, hanem oly módon, hogy az teljesen beépül az oktatás minden részébe. Az újságírói szemlélet része, épp úgy, mint a tárgyilagosság, a pontosság, az emberi méltóság vagy az emberi jogok tiszteletben tartásának követelménye.

Az állandó tanulási folyamat kívánatos része az elemzés. Ez egyébként rendszeres velejárója a szerkesztőségi munkának, hiszen kötelező része a lapindító, a napi vagy heti elemző megbeszéléseknek. Ha a szerkesztőségek és az újságírók saját munkájukat, az előállított tartalmat értékelik, érdemes lenne vizsgálniuk azt is, hogy az milyen szerepben ábrázolja, milyen arányban jeleníti meg mindkét nemet. Ehhez használni lehetne a GMMP módszertanának elemeit is. Döntő fontosságú ugyanis, hogy a vizsgálat során kinyert adatokat, statisztikákat kritikus szemmel elemezzük. A tények beszédesek, felismerhetőbbé teszik a felgyorsult napi rutin miatt elsikkadó nemi sztereotípiákat, a beválnak vagy hatékonynak vélt, gyakran mégis kárt okozó módszereket.

A hírmédiának tehát van felelőssége abban, mennyi erőfeszítést tesz a nők és férfiak egyenlő megjelenítéséért, illetve a nők hátrányainak leküzdéséért. A gyermekkor óta beidegződött, a kultúra, a vallás, a szokások által megerősített nemi attitűdök tartósak, és ez alól az újságírók sem kivételek. Kétségtelen, hogy a szemléletmódosításra időt kell szánni, de megéri, és hosszú távon az újságírás, a közönség, a demokratikus társadalmi fejlődés nyert vele.

Az újságírói etikai normák kidolgozása, érvényesítése, és megsértésük szankcionálása a média-ön szabályozás területe. Az országos szervezetek etikai kódexei, irányelvei többnyire megelégednek a faji, nemi, vallási, etnikai alapú megkülönböztetés tilalmával, az emberi és a személyiségi jogok, az emberi méltóság tiszteletben tartásának követelményével. Érdemes például megnézni, hogy a belső – szerkesztőségi vagy vállalati – etikai szabályzatok tartalmazzak-e bármilyen konkrét előírást a nők és férfiak ábrázolására vonatkozóan, azokat tiszteletben tartja-e a szerkesztőség.

Arról, hogy konkrétan milyen genderetikai szabályokat kellene tiszteletben tartani az újságírásban, és e téren milyen dilemmák merülnek fel a szerkesztőségi munka során, általánosságban ritkán esik szó. Pedig a nők és férfiak aránytalan médiamegjelenésén kívül a híradásokban gyakran tapasztalni a tartalommal kapcsolatos problémákat – pontatlanságot, inkorrektiséget, előítéletes vagy sztereotip leegyszerűsítéseket.

A Nemzetközi Újságíró Szövetség (IFJ) 2008-ban elindította a *Kezdeményezés az Etikus Újságírásért* (Ethical Journalism Initiative)⁹ programot, majd 2011-ben létrejött az *Etikus Újságírói Hálózat*¹⁰ (Ethical Journalism Network), amely a média etikus magatartásáért, jó kormányzásáért és a médiatartalom független szabályozásáért küzd világszerte. Magyarországon e hálózat tagja a Főszerkesztők Fóruma. A kezdeményezések elsősorban az etikai alapelvekre apellálnak, céljuk, hogy saját szabályaik tiszteletben tartásával az újságírók maguk változtassanak a helyzeten: kerüljék a szenzációhajhász, sztereotip, diszkriminatív ábrázolást, ügyeljenek a tények pontosságára. Épp ezért a független média-ön szabályozó testületek szerepe kiemelkedően fontos.

Az újságírókat, médiavállalatokat tömörítő szakmai szervezetek a média-ön szabályozás rendelkezésre álló eszközeivel változtathatnának a helyzeten. Ezt példázza a Nemzetközi Újságíró Szövetség (IFJ) és a Keresztény Kommunikációs Világszövetség (WAAC) együttműködése a közösen kiadott kézikönyve. A Genderetikus újságírás és médiavállalati irányelvek¹¹ megjelenése előtt nem létezett ilyen univerzális, kultúrától és vallásoktól független, elméletet és gyakorlatot egyaránt átfogó kifejezetten újságíróknak szóló, az etikára összpontosító kiadvány. Erénye, hogy a nemzetközileg elfogadott újságírói szemléletet tükrözi, a nemek egyenlőségére alapvető emberi jogként tekint. A világ minden részét képviselő, szakértői csapat együttműködésének eredményeként jött létre, a bemutatott példák is a nemzetköziséget, illetve az egyetemességet képviselik, épp ezért bármely országban relevánsak.

Érdemes megemlíteni egy másik kiadványt: – *Getting the Balance Right*¹² –, amelyet szintén a Nemzetközi Újságíró Szövetség adott ki 2009-ben. Összeállítást közöl egyebek között a jellemző nemi sztereotípiákról, és tanácsokat, tippeket ad arra vonatkozóan, hogyan lehet megakadályozni a leggyakoribb hibákat.

Például, ha egy nőt bemutat az újságíró, ajánlatos elkerülni az interjúalany/szereplő külső megjelenésével, házasságával esetleg szingli státusá-

9 Ethical Journalism Initiative <http://ethicaljournalisminitiative.org/en>

10 Ethical Journalism Network – <http://ethicaljournalismnetwork.org/en>

11 Genderetikus újságírás és médiavállalati irányelvek – kézikönyv és forrásgyűjtemény, magyar fordítás – Magyar Női Érdekérvényesítő Szövetség, 2014 – letölthető a www.noierdek.hu oldalról

12 *Getting the Balance Right – Gender Equality in Journalism, 2009*, International Federation of Journalists. Letöltés: http://portal.unesco.org/ci/en/files/28397/12435929903gender_booklet_en.pdf/gender_booklet_en.pdf

val kapcsolatos leírásokat, hacsak nem lényegesek a történet szempontjából. Mielőtt megfogalmazza a szokásos „felkonfokat” vagy leadeket, érdemes átgondolnia, hogy ugyanezeket az ismereteket közölné-e az olvasóval, nézővel, ha férfival készítené az interjút. Az újságíró ezen kívül mutassa be a nőt saját nevéen, titulusaival együtt – ne csak valaki feleségeként – és adjon lehetőséget, hogy a nő kifejtthesse véleményét, ne valaki más beszéljen csak róla. Nem árt kerülni az olyan – társadalmi helyzetekre, tradíciókra rájátszó – kifejezéseket, mint a „hatgyermekes családanya”, főleg, ha nincs köze a történethez. Törekedni kellene a nők szakértőként történő megszólaltatására, ezzel is jelezni a nők képességeit, tudását és a különféle vitákban való szerepeltetésük fontosságát.

Ám bármennyire szükségesek, hiánypótlóak is a fent említett nemzetközi kiadványok, semmiképpen sem helyettesíthetik azt, hogy az újságírók és szervezeteik Magyarországon is saját maguk dolgozzák ki a már elfogadott általános, etikai irányelveikhez illeszkedő konkrét ajánlásokat a genderetikai normákra vonatkozóan.

A GENDERETIKUS ÚJSÁGÍRÁS ÉS AZ ESÉLYEGYENLŐSÉG

Bár első pillantásra nem nyilvánvaló a közvetlen kapcsolat, mégis tapasztalati tény, hogy a nemek médiaábrázolásával szorosan összefügg, milyen arányban kapnak döntéshozói szerepet a nők általában a közéletben, közvetlenül pedig a médiában. Erről az Európai Unió Tanácsa 2013 júniusában tartott ülése megállapította: „Tanulmányok támasztják alá, hogy a nők döntéshozói jelenlétének megerősödése a médiában jó eséllyel eredményez gender-tudatos tartalmat és műsorpolitikát, kiegyensúlyozottabban ábrázolja a nők és férfiak életét, a nők társadalmi hozzájárulását, és mindez pozitív módon befolyásolja a közpolitikát, az egyéni attitűdöket és magatartásformákat.”¹³

A média köztudottan óriási lehetőségek birtokában van, és képes pozitívan befolyásolni a nők és férfiak egyenlőségét minden szinten – például a kiegyensúlyozott és sztereotípiáktól mentes ábrázolással és hirdetésekkel vagy azzal, hogy a nőket döntéshozói és hatalommal bíró szerepekben jeleníti meg. Az előítéletes ábrázolás ugyanis a nők és férfiak gazdasági egyenlőségét erősíti, és – fogalmaz a közlemény –, „gátolja azt, hogy Európa jól képzett női lakossága kihasználhassa gazdasági potenciálját, (...) ami végső soron negatívan hat az Európai Unió versenyképességére (...)”.¹⁴

A Nemek Közötti Egyenlőség Európai Intézetének (EIGE) az előszóban már említett, *A nemek egyenlősége a médiában*¹⁵ címet viselő jelentése is alátámasztja a fenti megállapításokat. Sőt, a legfrissebb kutatások következtetései épp az egyenlőtlenségek tartós fennmaradását mutatják Európában, annak ellenére, hogy több területen születtek eredmények és hogy a nők előrelépését egyre inkább segíti az európai unió jogi környezet.

13 Advancing Women's Roles as Decision-makers in the Media – Council of the European Union conclusions, 2013. június 20–21. http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/lsa/137546.pdf

14 Advancing Women's Roles as Decision-makers in the Media – Council of the European Union conclusions, 2013. június 20–21. http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/lsa/137546.pdf

15 Advancing gender equality in decision-making in media organizations, EIGE, 2013 – Letöltés: <http://eige.europa.eu/content/document/advancing-gender-equality-in-decision-making-in-media-organisations-main-findings>

Ám a médiaszektorban alig tapasztalható haladás: míg az operatív szinteken 33% a vezető nők aránya, a stratégiai döntéshozó pozíciókban ez 16%-ra apad. A közszolgálati és a kereskedelmi médiavállalatoknak mindössze a negyedénél létezik a nemek egyenlőségére vonatkozó stratégia, szabályrendszer vagy magatartási kódex, netán ezzel foglalkozó részleg – miközben az alkalmazottak csaknem fele nő, s a többségük felsőfokú végzettségű.

ÚJSÁGOT ÍRÓ NŐK

Kiadványunk készítése során elvégeztünk egy rögtönzött próbát. Kíváncsiak voltunk arra, hogy a 2014. évi első újságszámokban milyen arányt képviselnek a női alkotók, és milyen arányban jegyzik a cikkeket.

Hat napilap (Blikk, Bors, Magyar Hírlap, Magyar Nemzet, Népszabadság, Népszava) 2014. évi első számának a lapalkotó szerkesztőket, újságírókat, fotósokat felsoroló impresszumában a nők aránya összességében 17 százaléknyi volt. (A főszerkesztők minden esetben férfiak.)

A hetilapok (Élet és Irodalom, Heti Válasz, Heti Világgazdaság, Magyar Demokrata, Magyar Narancs, Nők Lapja, 168 Óra) impresszumában összességében 37 százaléknyi nőnevet találni. (A főszerkesztők egy kivételével szintén férfiak.)

A napilapokban a teljes névvel jegyzett cikkek átlag 19 százalékának szerzője nő. A napilapok legelső hétvégi mellékletében ez az átlag csupán 13 százaléknyi. A hetilapok effajta cikkeinek átlagban a 30 százalékát írták nők.

A hetilapok nagyobb – átlagosan egy oldalnál hosszabb – interjúinak 39 százalékát női szerző jegyezte.

Végezetül: a nagyobb hetilapinterjúk mindössze 28 százalékának volt nő a megszólaltatottja.

FOTÓKBAN SEM EGYENLŐK

Hasonlóképp vizsgáltuk a felsorolt lapokban közölt fotók férfi-nő arányát.

A szövegekhez hasonlóan e tekintetben is férfifölény mutatkozik.

A Magyar Hírlap, a Magyar Nemzet, a Népszabadság és a Népszava 2014. évi első számában – és lényegében így van ez a más napokon megjelent oldalakon is – fele annyi hazai nőt, mint férfit láthatott az olvasó. A különbség ennél valamennyivel nagyobb volt az alakos fotók és kisebb a „bélyegképek” esetében.

A többalakos képek legtöbbször nőket-férfiakat együtt ábrázolt.

Az első oldalakon egyhatodnyi volt a nők aránya.

E lapok 2014. évi első hétvégi mellékletében hasonlóak voltak az arányok.

A Blikk és a Bors első számában együttesen két szóló nőfotóra három férfikép jutott. Az első oldalakon kiegyenlített volt a nő-férfi arány. A csoportképek zömén férfiak és nők is látszottak. A „csak nő” csoportok száma azonban csupán feleannyi volt, mint a „csak férfi” csoportoké.

A Heti Válasz, a Heti Világgazdaság, a Magyar Demokrata, a Magyar Nancs, a Nők Lapja és a 168 Óra 2014. évi első számában két és félszer több hazai férfit, mint nőt láthatott az olvasó. A különbség ennél valamennyivel kisebb volt az alakos fotók és nagyobb a „bélyegképek” esetében. Az „egyenmű” több alakos képek között egy a hathoz volt a nő-férfi arány. A csoportképek felén nők és férfiak is szerepeltek. Egyetlenegy első oldalon volt nőportré, négy lap címlapjáról férfi nézett az olvasóra (a HVG első oldalán szokás szerint grafika volt).

Míg a jelentés szerint az Európai Unióban minden újságíróképzéssel foglalkozó, illetve médiával kapcsolatos tanintézményben növekszik a nők aránya (2010-ben például uniós átlagban az újságírószakokon végzetek 68 százaléka volt nő) következőképpen nagyobb számban helyezkednek el újságíróként vagy más médiához kapcsolódó foglalkozásban, a hírmédia szervezeti struktúrája mégis változatlanul a férfiak fölényét mutatja. Ez pedig a képzett, rátermelt munkaerő pazarlása.

A jelentés rámutat a jól ismert „üvegplafon” jelenségre, a médián belüli szegregációra (pl. a nők ritkábban kapnak komolyabb presztízsű munkákat, gyakrabban dolgoznak szoft témákban és magazinokban), és változatlanul léteznek bérkülönbségek is a nemek között.

Ugyanez a jelentés felhívja a figyelmet a média-önszabályozás azon módszereire, amelyek kifejezett célja a nők pozíciójának megerősítése a médiavállalatoknál, a szerkesztőségekben. Hozzáfűzi azonban, hogy ezek akkor működnek eredményesen, ha a tagállamok és az EU szintjén ezeket határozott döntés támogatja. Az EIGE jelentése javasolja például a nemek egyenlőségével kapcsolatos nemzeti cselekvési tervek elfogadását, ezen belül a médiával kapcsolatos intézkedéseket, a szakmai szervezeteknek pedig azt ajánlja, járjanak elől a jó példával: saját vezető testületeikben törekedjenek a nemek egyenlő arányára.

Nyilvánvaló, hogy nemzeti cselekvési tervek elfogadásához, illetve a már elfogadott tervek hatékony érvényesítéséhez¹⁶ szükséges a politikai akarat. A magyar parlamentben azonban, ahol a nők aránya tartósan 10 százalék alatt van, kevés az esély ilyen döntésekre. Pedig ez is magyarázza, miért került Magyarország a Világgazdasági Fórumnak a nemek közötti egyenlőséget vizsgáló listáján a 136 ország közül csupán a 87., a politikai részvétel tekintetében pedig az elriasztó 120. helyre.¹⁷

A sokszor modellértékűnek nevezett Norvégiában a Norvég Újságíró Szövetség már az 1978-as kongresszusán tarthatatlannak ítélte a nők újságírásban tapasztalt helyzetét. A változáshoz szükséges volt a médiában dolgozók körében végzett felmérés, mert úgy vélték, csakis valós adatok alapján hozhatnak a nemek egyenlőségét megalapozó döntéseket. Azt találták, hogy az újságírók 15 százalékát, a szerkesztők 5 százalékát tették ki nők, a bérszakadék 9 százalékos volt, egyetemi végzettséggel a nők 65, és a férfiak 40 százaléka rendelkezett, a 13 tagú vezetőségben pedig 3 volt a nők száma. A férfiak többségének volt családja, a nők fele viszont egyedül élt – mivel nem tudták megváltoztatni munkakörülményeiket, a magánéletüket igazították hozzájuk. Az elmúlt évtizedekben viszont elérték, hogy kollektív szerződések szavatolják a béregyenlőséget, hogy a médiavállalatok készítsenek genderstratégiát és terveket, beleértve a munkaidő-kedvezményekre, a gyermek születése után járó szülői szabadságokra vonatkozóan is – mondta Eva Stabell, a Norvég Újságíró Szövetség nemzetközi felelőse 2014 márciusában a budapesti konferencián. Harminc évvel később – fűzte hozzá – az újságírók 43 százaléka, a fő- és vezető szerkesztők 30 százaléka nő volt, megszűnt a bérkülönbség és a vezetőség öt tagú elnökségében három nő foglalt helyet.

Az EIGE 2013-ban összegyűjtötte a hasonló célokat követő további európai jó példákat¹⁸, amelyek valamilyen módon – például vállalatvezetési, esélyegyenlőségi, oktatási módszerekkel – javítják a nők médiavállalatokon belüli felemelkedését és a gendertudatos újságírás elterjedését. Az Európai Újságíró Szövetség 2012-ben szintén megjelentetett egy kiadványt, amely-

16 A nők és férfiak társadalmi egyenlőségét elősegítő stratégia – 2010-2021, Szociális és Munkaügyi Minisztérium, 2010 – Letöltés <http://www.szmm.gov.hu/download.php?ctag=download&docID=21985>

17 Varga Dóra: A nők helye, Népszabadság, 2013. október 29. Letöltés: http://nol.hu/velemeny/20131029-a_nok_helye-1422619

18 Collection of methods, tools and good practices in the field of Women and the Media – a database of methods and tools and good practices.

ben az egyes országok újságíró szövetségeinek gyakorlata alapján jónak ítélt módszereket gyűjtötte össze.¹⁹ Az egyik, ilyen jó gyakorlat tapasztalatai alapján indított a Független Médiaközpont mentori programot²⁰ 2014-ben. A német Női Újságírók Szövetsége (Journalistinnenbund) immár több mint egy évtizede segíti mentori programjával a fiatal kollégákat szakmai karrierjük építésében, a gendertudatos újságírói hálózat kiépülésében. Hasonló célt követ a magyarországi program is.

19 A Handbook of Gender Equality Best Practices in European Journalists' Unions, EFJ 2012

20 Mentori program fiatal újságírók számára, Független Médiaközpont, 2014. április 18. Letöltés: <http://www.cij.hu/hu/mentori-program-fiatal-ujsgirok-szamara>

A GENDER ÉS A NYELVHASZNÁLAT

A nők médiabeli megjelenítésének egyik nem lényegtelen – elsősre talán csupán formainak látszó – nehézsége a természetzerűleg szakadatlanul változó magyar szókincs jelenlegi állapota, e tekintetbeli megannyi hiányossága. Egyelőre – remélhetőleg csak egyelőre – nincs például a hosszú-hosszú múltra visszatekintő „honatyával” és „államférfival” egyenértékű szavunk a nő képviselőkre (a „honanya” és „államnő” jelenleg a humoros írások és a pejoratív értelmű megjegyzések kifejezése).

A megoldás – a mainál szerencsésebb, pontosabb médiabeli szóhasználat – nehézségeit mutatja Huszár Ágnes *tanulmánya*:²¹ „...a legtöbb foglalkozásnév elsősorban férfi munkavállalóra utal, például mérnök, orvos, hegesztő. Ha fontosnak tartjuk utalni az illető személy nemére, akkor ebből képzővel kell alkotnunk egy nőnemű változatot: mérnökő, orvosnő, hegesztőnő. Ezzel szemben van nagyon kevés, alacsony presztízsű foglalkozás, mely már megnevezésében is nőre utal, például konyhalány, kofa, háziasszony. Ezeknek nincs férfira referáló megfelelőjük. Van ugyan egykét hasonló módon diszkrimináló, férfi munkavállalóra utaló foglalkozásnév, például liftesfiú, de a nőket érintő diszkrimináló megnevezés mindenképpen számosabb.”

A szerző szerint a mindkét nem által űzhető foglalkozásokra olyan megnevezéseket kellene használni/megalkotni, amelyekben nincs a nemre való utalás. És jó példának hozza az „óvodapedagógus” szót – annak ellenére, hogy az óvodákban szinte kivétel nélkül nők foglalkoznak a gyerekekkel.

A megszólítások – ezen belül a médiabeli megnevezések – dolgában Huszár Ágnes ezt írja: „A magyar nyelvhasználatban történetileg nem alakult ki férfiak és nők azonos szintű, udvarias megszólítására alkalmas nyelvi elem. Míg az úr használható családnév, foglalkozásnév, beosztás megnevezése mellett, a lexikailag párjának tekinthető asszony használati köre korlátozottabb. Kis Lajost szólíthatjuk Kis úrnak, mérnök úrnak, igazgató úrnak, feleségét legfeljebb miniszter asszonynak, ha ez a beosztása, de az asszony sem a családnév, sem a foglalkozásnevek többsége mellé nem illik.

21 Huszár Ágnes: Női nyelv? Férfi Nyelv? – Gendernyelvészet Magyarországon, Pécsi Egyetem PTK Nyelvtudományi Doktori Iskola <http://www.matud.iif.hu/2009/09mar/03.htm>

Csak a magas presztízsű foglalkozások, beosztások mellett használják, a többi mellett a *nő* képzőt – tanárnő, doktornő, ügyvédnő. Tehát Kisné Nagy Évát egyszerűen nem tudjuk udvariasan, de kellő távolságtartással megszólítani. A Kisné lekezelő, az Éva pedig bizalmasodónak tűnik, ha az illetőt alig ismerjük... Használatos ugyan a hölgyem, asszonyom megszólításként – ez alkalmazható idegenekkel is – de sokan, főleg a fiatalok idegenkednek tőle.”

A foglalkozási protokollok, oktatási szakok és szakirányok leírásában ma már érvényesül a nemileg semleges megnevezés. Mint idézett tanulmányában Huszár Ágnes írja, „az angol nyelvterületen a nemi megkülönböztetést már régebben felszámolták az álláshirdetésben, sőt a mindennapi beszédben is. Elterjedt a chairman helyett a chairperson, a cameraman helyett a cameraperson, a fireman helyett a firefighter, a mailman helyett a mail carrier. Számos országban léteznek semleges foglalkozásneveket tartalmazó ajánló listák, s ezeket a politikai támogatás erősségétől függően többé-kevésbé figyelembe is veszik”.

Néha még egy széles körben használt, elfogadott szó is sérthet – és főlegesen sért – érzékenységet. A nagyszerű művész, Palya Bea a Quart számára készült *interjújában*²² azt nehezményezte, hogy egy másik írásban úgy említették: „népdalénekesnő”. Ebben két dolog is bántotta. Az egyik: előadóművészi tevékenysége sokkal színesebb annál, sem minthogy csupán *népdaléneklés*éért említsék. A másik – és ezt nem kevésbé fontosnak tartotta –, hogy énekesnőnek nevezték: „...én énekes vagyok. Nő vagyok, de a mesterségem énekes. Ha valaki énekes, nekem tök mindegy, hogy nő vagy férfi: legyen jó a hangszíne, intonáljon tisztán, nyissa ki a száját, díszítsen.” Ha Palya Bea nem olyan társadalomban élne, amelyben a „nő” sokakban valamiféle alacsonyabbrendűséget jelent, akkor aligha bántotta volna az énekesnő megnevezés (a *népdalénekes*séggel való teljesítményszűkítés, persze ettől függetlenül is kelthetett benne bántó érzést).

Maga a „nő” szó használatát illetően is tapasztalható ellentmondás. Gyakran, mivel az újságírók esetleg udvariatlannak, nem kellően tiszteletteljesnek érzik ezt a kifejezést, vagy kerülnék a szóismétlést, más megnevezést használnak helyette. Gyakori a „hölgy” szó választása, akár oda nem illő szövegkörnyezetben is, amikor ez az eufemisztikus kifejezés nemcsak hogy nem járul hozzá pozitív jelentéssel a nők ábrázolásához, hanem kevésbé egyenjogú és autonóm, inkább védelemre szoruló személyként tünteti fel őket.

22 Rónai András: Úristen, szültem – Palya Bea a Quartnak, 2014. 01. 14. – Letöltés: <http://www.quart.hu/quart/interju/20140113-palya-bea-interju-a-no-cimu-lemezrol.html>

A „nő” szó, amely a jogi nyelvben is a megfelelője a „férfi”-nak, a leginkább „értéksemleges” választás, és használata az esetek túlnyomó részében teljesen helyénvaló. Gyakoribb használata annak érdekében is fontos lenne, hogy az újságíró elkerülje azt a beidegződést, hogy például rögtön a női hírszereplő családi állapotára utal, mikor ezt férfi esetén nem tenné, illetve mikor a hír szempontjából ennek semmilyen jelentősége sincsen.

Hogy mikorra lesz szókincsünk, nyelvhasználatunk genderszempontból kiegyensúlyozott, senki sem mondhatja meg. Bár a hivatalos szóhasználat szabályozható, tehát döntés kérdése, a társadalmi nyelvhasználat megváltoztatása sokkal bonyolultabb. Huszár Ágnes megjegyzi: „A társadalmi kommunikációban megnyilvánuló aszimmetrikus formák az évtizedes megszokás következtében nehezen változnak. Mindenekelőtt kellene találni egy olyan semleges megszólítási formát, amely nem rekeszti ki a nőket. Az intézményi kommunikációban, a médiában pedig meg kell szüntetni a nemi alapú megkülönböztetés minden formáját”. A nyelvi egyenlőség feltetele tehát a két nem valóságbeli egyenjogúsodása, másfelől pedig a média ez irányú igyekezete.

A Genderetikus újságírás és médiavállalati irányelvek című nemzetközi kiadvány több fejezete hívja fel a figyelmet a helyes nyelvhasználatra, valamint az ezzel kapcsolatos etikai szabályok fontosságára. Magyarországon is fontos lenne egyértelmű irányelveket, esetleg ajánlásokat kialakítani például a szexista kifejezések és az eufemizmusok használatának elvetésére, vagy például az erőszak sértettjeivel, áldozataival kapcsolatos helyes szóhasználatra, a nemi sztereotípiákra épülő hirdetésekre vonatkozó szerkesztőségpolitikára.

Ismerünk jó példákat újságírói kezdeményezésekről, amelyek épp azért szereztek nemzetközi elismerést, mert a fennálló rossz gyakorlatot elutasítva, saját tapasztalataikat összegezve fogalmazták meg javaslataikat kollégáiknak. Ezek közé tartozik az a magyarul is kiadott *Tízparancsolat*²³, amit a nők elleni erőszakkal foglalkozó témák kezeléséről argentin újságírók csoportja állított össze. Nyelvhasználati szempontból több fontos észrevételt tesznek. A Tízparancsolatban egyebek között megállapítják, hogy látszólag ártalmatlan kifejezések is sérthetik a nemi alapú erőszak áldozatait (az áldozatok többsége nő), torzíthatják a valóságot. Például a „szerelemföltésből ölt” kifejezés (az újságíró szándékától általában függetlenül) nagyrészt fel-

23 A nők elleni erőszakkal foglalkozó híradások tízparancsolata – Letöltés: http://monalaplivany.hu/wp-content/uploads/2012/07/11_a-nok-elleni-eroszakkal-foglalkozo-hiradasok-tizparancsolata.pdf

menti a valójában nemi alapú gyilkosság elkövetőjét, egy eredendően emberi érzést sejtet a gyilkosság okaként. A Tízparancsolat felhívja a figyelmet arra is, hogy nemi alapú erőszakról, bántalmazásról, főként gyilkosságról szólva az újságíró ne nevezze kicsinyítőképzős vagy más becenevén, esetenként „örömlányként” az áldozatot, ne közölje ok nélkül az áldozat családjára vonatkozó adatokat stb. Nagyon figyelmesen kell megválogatni az ilyen esetekről szóló hírek képanyagát is. Azt is ajánlja a Tízparancsolat, hogy a nemi alapú bántalmazásokról, gyilkosságokról szóló hírekben legyen olyan információ (például segélyhívó telefonszám), amelyik segítheti a nemi alapú erőszak által fenyegetett vagy annak áldozatául esett személyeket (ezek a személyek az esetek többségében nők).

A napi munkában az újságírónak sokszor van szüksége szakértői véleményre. Egyrészt a tények összegyűjtéséhez, másrészt a jelenségek és trendek értelmezéséhez, hátterük megértéséhez. Érdemes konzultálni az adott témával foglalkozó genderszakértőkkel – akár a nyelvhasználat dolgában is.

Célszerű egy genderszakértői listát összeállítani, így az újságíró számos kulcskérdésben – kezdve a politikától, a gazdaságon, az egészségügyön át a bűnügyi témákig – kérhet genderszemponthú véleményt, ami árnyalhatja az egyéb forrásokból származó információit, és a témával kapcsolatos terminológiára vonatkozóan is kaphat tanácsot.

A genderrel kapcsolatos fordítás is okozhat nehézségeket. Évekig próbált gyökeret verni a magyar nyelvben, de nehézkesnek találtatott a „társadalmi nem” kifejezés. Sokkal gyakrabban használjuk helyette az angol gender szót. Mára tehát a gender közismertté lett, vélhetően használata is teljesen elfogadottá válik. Szóösszetételekben pedig egybeírandó: genderszemlélet, genderszemüveg, genderhierarchia, genderetikus.

A genderkérdésekkel kapcsolatos kifejezések elfogadottsága sokszor nemcsak a nyelvi sajátosságoktól függ. Gyakran például nemzetközi jogi viták tárgya is. Ennek ismeretében az újságíró könnyebben kiigazodhat az egyes témákban megmutatkozó véleménykülönbségek között.

A nők és a férfiak társadalmi egyenlősége témakörén belül a főbb jelenségek megnevezésére olyan megfelelő, egyezményes szakkifejezések állnak rendelkezésre, amelyeket az e témáról író újságíróknak fontos lenne megismerniük és elsajátítaniuk. Ehhez elsődlegesen a témát érintő hivatalos dokumentumok és törvényszövegek nyújtanak támpontot, például a Nők és férfiak társadalmi egyenlőségét elősegítő nemzeti stratégia – Irányok és célok 2010–2021²⁴ szövege, valamint a témával foglalkozó tudo-

24 http://ec.europa.eu/ewsi/UDRW/images/items/docl_15652_877604593.pdf

mányos és civil szakértői anyagok. Egyes esetekben ugyanakkor előfordul, hogy nemzetközi szinten is viták övezik egy-egy jelenség megítélését: pl. a prostitúciót önkéntes tevékenységnek feltüntető ábrázolással ellentétben áll, és egyre elfogadottabb a női és emberi jogokkal foglalkozó szervezeteknek köszönhetően az a megközelítés, hogy a prostitúció szexuális célú kizsákmányolás, a nők elleni erőszak egy formája. Amíg az előző megközelítés a „szexmunkás” kifejezést használja, az utóbbi a „prostituált” szót, amelyek felcserélése emiatt kerülendő. Ugyanakkor például a gyerekjogok kifejtése kapcsán a „gyerek”, a „lány”, illetve a „gyereklány” szavak használata megfontolandó. Mégpedig annak jelzésére, hogy általános gyerekjogokról van-e szó vagy fontos kifejezetten utalni a gyerekek nemére, a lányokat érintő hátrányos megkülönböztetést megragadni, amikor is célszerű lehet a „gyereklány” kifejezés használata.

KÉRDÉSEK:

- *Újságíróként került-e már olyan helyzetbe, amikor nehéz volt eldöntenie, milyen kifejezést használjon valamely interjúalany, a történet szereplőjének megszólítására vagy megnevezésére? Mi okozta a gondot: az interjúalany státusza vagy a szereplőnek a történetben/cselekményben betöltött szerepe (pl. sértett, kiszolgáltatott helyzet)?*
- *Gyűjtsön össze nőkről és férfiakról szóló anyagokat politikai és bulvár napilapokból vagy online portálokról, vesse össze a címeket a cikkek tartalmával! Elemezze a szövegben előforduló kifejezéseket nyelvhasználati és etikai szempontok alapján!*

TÉNYEK ÉS TRENDEK MINT TÉMÁK

Okvetlenül a nemek egyenlőségét segítheti – és nemcsak a nyelvbéli, hanem a valóságban megteremtendő egyenjogúsodást is – a nők és a férfiak helyzetére vonatkozó tények ismerete. Ezek bizony a nők hátrányait mutatják számos területen. Az újságíró számára a friss statisztikai adatok, trendek a legtöbbször hírértékkel bírnak, és a legértékesebb források egyikét jelentik. Érdeemes tehát a nemekre vonatkozó adatokat minél több területről összegyűjteni. Sokszor talán épp ez segít abban, hogy az újságíró bizonyos jelenségeket a maga számára is könnyebben értelmezzen, a hivatalos nyilatkozatokat, interjúkban elhangzott adatokat, trendeket ellenőrizze, egymással összevesse.

A napi hírversenyben a tények, a források alapos értékelésére ma a korábbinál – és a szükségesebnél – kevesebb idő marad. Ha pedig a pontatlan információ egyszer megjelent, pillanatok alatt sokszorozódik a világhálón, örökre ott marad lenyomata, függetlenül attól, hogy később a hibát felfedezik és korrigálják.

Az időhiány miatt nagyon fontos, hogy tudjuk, mit és hol keressünk. Ami a gendertudományokat illeti, ma több magyarországi egyetemen folytatnak genderkutatásokat – például a Budapesti Corvinus Egyetem TársadalmiNem- és Kultúrakutató Központjában, a Közép-Európai Egyetem Gender-tanulmányok Tanszékén (CEU Gender Studies Department), az ELTE Trauma és Gender Kutatócsoportjában. Az itt és más tudományos műhelyekben kutatókat lehetséges interjúalanyként is érdemes „feltérképezni”. Az új arcok megjelenítése, az új hangok megszólaltatása érdekesebbé teheti az egyébként rutinjellegű téma feldolgozását, és az újságíró is olyan új szempontokról értesülhet, amik további témaötletekkel szolgálhatnak.

Kulcsfontosságú a genderkérdésekkel foglalkozó civil szervezetek megismerése is, hiszen szaktudásuk közvetlen gyakorlati tapasztalattal párosul. A Magyar Női Érdekvégyesítő Szövetség például több mint húsz civil szervezetet tömörít, tagjaik tevékenysége széles kört fed le. A közel-múltban megjelent tanulmánykötet – *A nőtlen évek ára*²⁵ – az újságíróknak

25 A nőtlen évek ára – a nők helyzetének közpolitikai elemzése 1989–2013, Magyar Női Érdekvégyesítő Szövetség, 2014 <http://noierdek.miria.hu/wp-content/uploads/2014/03/notlen-evek1.pdf>

is szóló, igen hasznos olvasmány: a rendszerváltozástól napjainkig elemzi a nők helyzetét közpolitikai szempontból, a legújabb hazai és nemzetközi szakirodalom felhasználásával, kulcskérdésekre fókuszálva, statisztikai adatokat felvonultatva, gazdasági számításokkal. Ebből konkrét példák alapján levezethető, milyen eltérő hatása lehet ugyanannak a lépésnek nőkre és férfiakra, miért is fontos e problémák ismerete az újságíróknak, szerkesztőknek. Hírértékűvé ugyanis a legtöbbször akkor válik egy-egy döntés következménye, ha a kár láthatóvá válik. Érdemes tehát újságírói szemmel olvasni a könyvet, számos témához kínál új megközelítést, és megbízható, friss információt. Segíthetnek a genderkérdésekkel foglalkozó jelentősebb civil szervezetek: *Magyar Női Érdekvégyesítő Szövetség*, *MONA (Magyarországi Női Alapítvány)*, *NANE Egyesület*, *Patent Egyesület*, *Keret Koalíció*.

Fontos a „klasszikus” statisztikai és adatforrások kezelése is. A 2001. évi népszámlálás alapján közölt KSH-adatok közül válogattunk ki néhányat, amelyek jól érzékeltetik a nők és férfiak eltérő helyzetét:

- kereken félmillióval több nő, mint férfi élt az országban
- a nők 14,5, a férfiak 8,5 százaléka volt 70 éves vagy idősebb
- 242 ezer nő és 215 ezer férfi élt valamilyen fogyatékkal
- egyedülálló volt 809 ezer nő és 508 ezer férfi
- a nők 18,2, a férfiak 3,8 százaléka volt özvegy
- 1 millió 224 ezer nőnek és 774 ezer férfinak volt saját jogú öregségi nyugdíja vagy járadéka
- 223 ezer nőnek és 205 ezer férfinak volt rokkantsági nyugdíja vagy baleseti járadéka
- legfölbjebb 8 általánost vagy annak megfelelő iskolákat végzett a nők 35,7 százaléka és a férfiak 27,2 százaléka
- diplomája volt a nők 18 és a férfiak 15,8 százalékanak

A Tárki 2012-ben nyilvánosságra hozott *vizsgálata*²⁶ szerint: „...a magyar lakosság 17%-a volt jövedelemszegény, 19%-a munkaszegény, 37%-a élt súlyosan deprivált anyagi körülmények között. Összességében a magyarok 47%-a élt olyan háztartásban, ahol a szegénység és társadalmi kirekesztettség legáltalább egyik, 8%-a, ahol mindhárom formája jelen volt.”

A három- és többgyerekes családok 41 százaléka él szegénységben. A gyerekeiket egyedül nevelők – és tudjuk, hogy többségük nő – 30 százaléka szegény. A korábbiakkal ellentétben azonban most már nem jelent különbséget

26 Egyenlőtlenség és polarizálódás a magyar társadalomban – TÁRKI monitor jelentések, 2012 – Letöltés: http://www.tarki.hu/hu/research/hm/monitor2012_teljes.pdf

a szegénységi kockázatban az, hogy nő vagy férfi vezeti-e a háztartást: nem a női egyenlőség javult számottevően, hanem a férfiak vezette háztartások szegényedtek hozzá a nőkéhez. A nők amúgy is nehéz helyzetét tovább nehezíti – és ez mintha nem volna benne kellőképpen a köztudatban –, hogy a 2011. évi népszámlálás szerint a 15–74 éves nők naponta a férfiaknál 51 perccel több időt fordítanak kereső munkára, termelői tevékenységre, és 44 perccel kevesebb szabadidejük van. Még nagyobbak a különbségek a 30–49 évesek, a nyugdíjasok és a felsőfokú végzettségűek körében.

KINEK MIRE JUT IDEJE?

A Központi Statisztikai Hivatal *Időmérleg 2009/2010* című kiadványának²⁷ adatai (percben, kerekítve):

	A		B		C	
	NŐK	FÉRFIAK	NŐK	FÉRFIAK	NŐK	FÉRFIAK
15–74 évesek	485	434	710	717	245	289
20–29 évesek	488	430	710	706	243	305
30–39 évesek	567	508	680	686	193	246
40–49 évesek	565	499	674	692	201	250
50–59 évesek	483	432	684	722	249	285
Nyugdíjasok	369	273	762	796	309	371
munkanélküliek	433	333	723	731	284	376
legfőjebb 8 osztályt végzettek	438	399	733	743	269	298
szakmunkásképzőt végzettek	509	440	712	718	220	282
középszintű végzettségűek	490	445	705	702	245	292
felsőfokú végzettségűek	518	446	686	705	237	289

A – kereső- és termelőtevékenység, tanulás, önképzés, háztartási és ház körüli munka, vásárlás, szolgáltatások igénybevétele, ügyintézés (saját) gyermekek gondozása, ellátása, közlekedés

B – fiziológiailag kötött tevékenységek (alvás, étkezés, öltözködés, testi higiénia stb.)

C – szabadon végzett tevékenységek (olvasás, tévénézés, vallásgyakorlás, sport, hobbi stb.)

A magyarországi média is beszámolt arról, hogy az Európai Unióban a nők továbbra is egyenlőtlen helyzetben vannak a munkaerőpiacon és a

27 Központi Statisztikai Hivatal *Időmérleg 2009/2010*. Letöltés: <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/idoimerleg0910.pdf>

2014-es adatok szerint 59 napot „ingyen” dolgoznak.²⁸ A nemek közötti bérszakadék – a nők és a férfiak órábéré közötti átlagos különbség a gazdaság egészében – az elmúlt néhány évben alig változott, és továbbra is 16% körül mozog, Magyarországon pedig e szakadék tovább mélyült. „Az Európai Unióban a bérszakadék csupán elhanyagolható mértékben csökkent az elmúlt néhány év során. A helyzet még a láthatónál is sötétebb, hiszen az előző évek igen szerény javuló tendenciája nagyrészt a gazdasági válságnak tudható be, amelynek nyomán inkább a férfiak keresete csökkent, minthogy a nők keresete növekedett volna. (...) Az egyenlő munkáért járó egyenlő díjazás az EU alapelveinek egyike, ám sajnálatos módon az európai nők számára egyelőre nem ez a valóság” – mondta Viviane Reding alelnök, az EU jogérvényesülésért felelős biztosa.²⁹

A bérszakadék egyébként egyike azoknak a jelenségeknek, amelyek az olvasó számára is közérthetővé teszik a nemi egyenlőtlenségeket. Egy érdekes adat: bár európai viszonylatban a középmezőnyhöz tartozik a nők magyarországi jövedelemhátránya (13–18 százalék) a férfiakéhoz képest, hazánkban a 40 év feletti nők vannak a leghátrányosabb helyzetben, ráadásul az iskolázottságot tekintve a diplomás nők lemaradása a legnagyobb, 24–28 százalékos.³⁰

A nők hátrányaira hívja fel a figyelmet a *Csináld meg, aranyom!* című, a Nők Lapjában megjelent cikk³¹ is. Bevezetőjében a szerző, Rist Lilla ezt írja: „Mi, nők, ha úgy akarjuk, dolgozhatunk, tanulhatunk, szülhetünk gyerekeket vagy dönthetünk úgy, hogy nem szülünk, élhetünk családban vagy család nélkül, és persze leadhatjuk a szavazatainkat négyévenként. A női egyenjogúsággal első pillantásra minden rendben van. De elég csak egy kicsit megkapargatni a felszínt...”

28 Az Egyenlő Díjazás Napja: a nemek közötti bérszakadék Európa-szerte 16,4%-on rekedt meg – az Európai Bizottság Magyarországi Képvisellete által kiadott sajtóközlemény 2014. 02. 28. – Letöltés: http://ec.europa.eu/magyarorszag/press_room/press_releases/20140228_nemek_berszakadeka_hu.htm

29 Az Egyenlő Díjazás Napja: a nemek közötti bérszakadék Európa-szerte 16,4%-on rekedt meg – az Európai Bizottság Magyarországi Képvisellete által kiadott sajtóközlemény 2014. 02. 28. – Letöltés: http://ec.europa.eu/magyarorszag/press_room/press_releases/20140228_nemek_berszakadeka_hu.htm

30 Vajda Róza: Munkaerőpiac, foglalkoztatás, vállalkozónők – A nők teljes értékű munkavállalásának akadályairól és esélyeiről, A nőtlen évek ára – a nők helyzetének közpolitikai elemzése 1989–2013, Magyar Női Érdekérvényesítő Szövetség, 2014 – 114. oldal. Letöltés: <http://noi.erdek.miria.hu/wp-content/uploads/2014/03/notlen-evek1.pdf>

31 Rist Lilla: „Csináld meg, aranyom!” – Nők Lapja, 2014. 02. 19

A legelszomorítóbb mondatokat a Magyar Nők Érdekvégyesítő Szövetsége szakértőjétől, Keveházi Katától idézi: „Ma már a férfiaknál sokszor képzetesebb, megbízható munkaerőnek tartott, tehetséges nők gazdasági hátrányai nyilvánvalóak. A magyar nők politikai részvétele most is a legalacsonyabb Európában, de a közelgő választások után valószínűleg alig marad női képviselő a hazai parlamentben. Ennek is nagyon sokféle oka van, az egyik talán az, hogy a férfitikusok között is éleződik a verseny a politikusi állások szűkössége miatt, és hátrább sorolják a nőket, akik lobbierőben és anyagi erőforrásokban is elmaradnak a férfiktól. Mindennütt, ahol a hatalom koncentrációja nő, onnan kiszorulnak a nők. Rájuk marad a végrehajtás: »csináld meg, aranyom!« – mondják, és mi megcsináljuk, mert jók akarunk lenni.” Kiváltképpen az utolsó mondat tag elszomorító. Pedig vannak jó példák is. Ez a cikk is felsorol néhányat – Svájcól és Norvégiából. Igaz, ott sem egyik pillanatról a másikra ment végbe jogilag szentesített és a társadalom által is elfogadott egyenjogúsítás.

TRAUMÁK ÉS ÁLDOZATOK

– ÚJSÁGÍRÓI MAGATARTÁS

A Nemzetközi Médiafigyelő Projekt (GMMP) 2010-es magyarországi jelentése kitér arra is, hogy a vizsgált hírforrások 8 százaléka szólt olyan témákról, amelyekben a nők és a férfiak áldozatként jelentek meg. „A nőket leginkább családon belüli erőszak, családon kívül elkövetett szexuális erőszak és nemi alapú diszkrimináció áldozataként ábrázolták. A férfiak többnyire mint a háború és terrorizmus áldozatai jelentek meg, míg a természeti katasztrófák és erőszakos bűncselekmények áldozatai között mindkét nem képviselői megjelentek”.³²

A hírek gyakran szólnak konfliktusokról, tragédiákról, amelyek közös jellemzője a trauma. Traumát élnek át a hírek szereplői az események, bűncselekmények, katasztrófák, sérelmek következtében és sokszor utána is, hosszú éveken át. Trauma érheti környezetüket is – rokonaikat, barátait, a szemtanúkat. És trauma érheti az újságírókat is, akik munkájuk során – sokszor az elsők között a helyszínre érkezve – tudósítanak tragédiákról. Ők sem tudják függetleníteni magukat emberi reakcióiktól. Bár több évtizedes munkája során egy újságíró rengeteg tragédiával, traumás esettel szembesül, mégis valószínű, hogy a kelleténél kevesebbet foglalkozik hatással. Előfordul, hogy esetleg védőfalat emel maga körül, némi cinizmussal szemléli a világot, persze, megtörténhet az is, hogy túlzottan egy-egy eset hatása alá kerül. Bizony nem könnyű egyszerre a kíváncsi empátia és a kívülálló tárgyilagosság határait meghúzni.

Ahhoz, hogy az újságíró megfelelően tudósíthasson ilyen eseményekről, fel kell készülnie az ilyen helyzetekre. Olykor nem elégséges a gyors alkalmazkodóképesség – a lélekjelenlét –, sőt még a a sokéves munka során szerzett tapasztalat sem. Az újságíró gyakran magának sem vallja be, hogy szüksége van segítségre kollégáitól vagy külső szakemberektől ahhoz, hogy leküzdje a trauma okozta problémákat.

A New York-i Columbia Egyetemen működő Dart Újságírás és Trauma Központ (Dart Center for Trauma and Journalism) e területre szakosodott: kutató- és médiafejlesztő központ, munkájával kifejezetten újság-

32 Nemzetközi Médiafigyelő Projekt 2010 – <http://noierdek.hu/?p=232#more-232>

íróknak, diákoknak, szerkesztőségeknek kíván segíteni a traumák kezelésében. Fennállása óta számos hasznos útmutatást publikált, melyeket a világ minden táján használnak az újságírók, tanárok és civil szervezetek. Magyarországon a Dart Center partnere a Független Médiaközpont, amely több előadást, műhelyfoglalkozást szervezett újságíróknak e témáról, 2010-ben pedig kiadta a *Tragédiák és újságírók*³³ című kézikönyvet. Ez tételesen összefoglalja az újságíróknak, fotóriportereknek, operatőröknek, szerkesztőknek szóló, a trauma kezelésére vonatkozó tanácsokat.

Az erőszak, a bántalmazás cselekményeiről szóló tudósítások érzékeny témákat dolgoznak fel, ilyen esetekben nem szerencsés az improvizálás. Ha nem megfelelő az interjú készítőjének felkészültsége, ha nem megfelelő helyszínen, rosszul irányítja a beszélgetést, majd pontatlanul vagy részrehajlóan, esetleg túl keveset vagy túl sokat idéz, leginkább a trauma sértetteinek, elszenvedőinek árt. Sok esetben kerülendő az „áldozat” kifejezés (hacsak a sértett maga nem használja), mert stigmatizáló hatása lehet. Minden helyzetben keresni kell a legcélravezetőbb megoldást, ami a sértett érdekeit tartja szem előtt.

Fontos megemlíteni, hogy a MONA Alapítvány tanulmányaival, vizsgálataival, műhelyfoglalkozások szervezésével szintén igyekezett az újságírók figyelmét felhívni arra, hogy korrekt módon foglalkozzanak a média által sokszor szenzációként kezelt szexuális bűncselekményekkel. Ezzel kapcsolatban megemlítjük a Dart Center magyarra fordított ajánlásait, amelyet *Hogyan írjunk a szexuális erőszakról?*³⁴ címmel a MONA adott ki magyarul.

A következő fejezetekben néhány cikket választottunk ki, amelyek központi témája a trauma: erőszakos cselekmények, köztük a prostitúcióra kényszerítés, az emberkereskedelem vagy bármilyen veszteség – haláleset, betegség, csalódás, munkanélküliség, felbomlott házasság, sérülés, fogyatékkal élés. És a sort szinte vég nélkül folytathatnánk.

A következő három riport megírása szerzőiket nehéz szakmai dilemmák elé állíthatta. A riportokban az újságírónak mindig mérlegelnie kellett, kit tud megszólaltatni, kit szabad meginterjúvolnia, ki vállalja a nyilvánosság előtt gondjait, bánatát, mivel segíti a megoldást. Hogyan őrizheti meg az újságíró tárgyilagosságát? Hogyan kerülheti el, hogy a történet közreadásá-

33 *Tragédiák és újságírók*, Dart Újságírás és Trauma Központ, 2003 – a Független Médiaközpont fordításában magyarul megjelent 2010-ben. Letöltés: http://www.cij.hu/hu/wp-content/uploads/2014/04/TRAG%C3%89DI%C3%81K-%C3%89S-%C3%9AJS%C3%81G%C3%8DR%C3%93K_25_May2010.pdf

34 *Hogyan írjunk a szexuális erőszakról?*, Dart Újságírás és Trauma Központ, 2011. Magyar fordítás: MONA Alapítvány http://mona-alapitvany.hu/wp-content/uploads/2012/07/11_hogyan-irjunk-a-szexualis-eroszakrol-a-dart-centre-europe-ajanlasai.pdf

val ne ártson a szereplőnek? Milyen hatása lehet a történetnek az olvasóra? Elindíthat-e a történet nyilvánossága pozitív, segítő folyamatokat? Vagy épp ellenkezőleg, még inkább kiszolgáltatottá teszi a szereplőt, esetleg az őt ért negatív történések ismétlődését kockáztatja?

A válás egyre mindennapibb része életünknek – mondják a statisztikai adatok. Körülbelül fél évszázada hazánkban tartósan magas és nem csökken a felbomlott házasságok, élettársi kapcsolatok aránya. A KSH szerint „2011 elején a 15 éves és idősebb népesség kevesebb, mint fele, 45 százaléka volt házas, 7,4 százalékponttal kisebb hányada, mint tíz évvel korábban. 2001 óta a nőtlenek, hajadonok részesedése 27 százalékról 33 százalékra, az elváltaké 9-ről 11 százalékra emelkedett, az özvegyeké 10 százalék körül maradt. A házasságkötések száma hosszú idő óta csökkenő tendenciát mutat, az utóbbi évtizedben 35 ezer és 46 ezer közötti házasságkötést regisztráltak évente országosan, ugyanakkor a válások évenkénti száma 24–25 ezer körül ingadozott. Az ezer házasságkötésre jutó válások száma szinte folyamatosan emelkedik: 2011-ben 652 válás jutott ezer házasságkötésre, 92-vel több, mint az évtized elején”.³⁵

Bár teljes körű és pontos adatok nem állnak rendelkezésre a válások tényleges okait illetően, bizonyos trendeket a statisztikai adatok tükröznek. Tudni lehet például, hogy a válóperek körülbelül 70 százalékát a feleségek kezdeményezik, ráadásul a leggyakoribb megnevezett válóok Magyarországon a hűtlenség, illetve az alkoholizmus. Kevesebb a konkrét adat arra vonatkozóan, hogy az okok között mekkora a családon, párkapcsolaton belül elkövetett erőszakos cselekmények aránya³⁶ – ezekben az esetekben többnyire a nő az áldozat. A kutatásokból tudható: „a megegyezéses válások 90 százalékában a gyermekek az anyánál maradnak, ha azonban az apa pert indít, az esetek 40%-ában nála helyezik el a gyerekeket, miközben a bántalmazás kivizsgálására általában nem kerül sor (...). Nemzetközi adatokból kiderül, hogy a peres gyerekelhelyezések túlnyomó többségének háttérében nőbántalmazás áll”.³⁷

A válások következményeit illetően: az elvált párok többségének van gyermeke, 2012-ben például 21 ezer kiskorú gyerek volt érintett a kimon-

35 Magyarország társadalmi atlasza, KSH, 2012 – Letöltés: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/tarsatlasz.pdf>

36 Statisztikai adatok a nők elleni erőszakról – NANE Egyesület, <http://www.nokjoga.hu/alapinformaciok/statisztikak>

37 Statisztikai adatok a nők elleni erőszakról – NANE Egyesület, <http://www.nokjoga.hu/alapinformaciok/statisztikak>

dott válások esetében.³⁸ A KSH szerint 2011-ben 465 ezer nő és 33 ezer férfi a másik szülő nélkül nevelte gyermekét.

A válóperekben az egyik legnehezebben megválaszolható kérdés, hogy mi legyen a gyerekekkel. Többek között azért, mert a felek anyagi háttere ritkán azonos – jobbára a férfi jövedelme nagyobb. A válások után a nők gyakrabban kerülnek anyagilag kedvezőtlenebb helyzetbe. A párkapcsolat, a házasság végletes megromlása miatt a gyermek-elhelyezési megegyezéseknél előfordul, hogy az egyik fél – hatalmi helyzetéből eredően – kikényszerítheti a neki kedvező „megoldást”. A családon belüli erőszak esetei közül pedig változatlanul kevés kerül a hatóságok tudomására, számos eset rejtve marad. Függetlenül attól, hogy a pár kapcsolatának felbomlását bántalmazás vagy egészen más ok váltotta-e ki, ritkán kerülhető el a trauma, melynek következményei egy életre szólhatnak.

Bármennyire „természetes jelenség” is tehát a válás, bekövetkezése mégis sok ember életét alapjaiban rengeti meg. Gyakran fordul elő, hogy az egyik vagy esetleg mindkét fél számára igazságtalannak tűnik a válás „ára” érzelmileg és anyagilag egyaránt. Ez pedig traumatizálja őket, sőt sokszor környezetüket is.

A *Megvettem a saját fiam* című írás³⁹ szerzője egyebek között válóperes ügyvédet, szociálpszichológust, egyetemi oktatót és egy apát is kérdezett egy első hallásra kivételes eset kapcsán. Ám az írásból kiderül, nem is oly ritka, hogy pénzbeli alku áll a gyermekek elhelyezéséről létrejött megegyezések mögött. És az is kiderül, hogy ez igazából senki számára sem megnyugtató megoldás – elsősorban érzelmileg. Nem véletlen az sem, hogy a meginterjúvált érintettek egy része nem vállalta neve közreadását, az ügyvéd is úgy mondott praxisában előfordult történeteket, hogy nem fedte fel kilétét. Névtelen források idézése kivételes helyzetben indokolt és az újságíró tett is erőfeszítéseket, hogy a hitelesség érdekében találjon olyan interjúalanyt, aki névvel nyilatkozik. Sikertelenül. Végül az ügyvéd által elmondott egyik történetet írta meg: „Az apa egy nemzetközi vállalat vezetője, ezért rengeteget van külföldön. Hiába nevelte háztartásbeli felesége helyett inkább a bébiszitter meg a bejárónő a három közös gyereküket, a mai joggyakorlat alapján minimális esély volt arra, hogy hozzá kerüljenek, hiszen fizikailag így is az anya volt velük többet. Az pedig, hogy ő

38 Fábos Erika: Megdőböntő adatok a magyarországi válásokról!, Kiskegyed, 2013. 11. 11. Letöltés: <http://www.kiskegyed.hu/aktualis/kozugy/valas-magyarorszag-125420>

39 Gergely Zsófia: Megvettem a saját fiam – Magyar Narancs, 2012/20. (05. 17.) – Letöltés: <http://magyarnarancs.hu/lelek/megvettem-a-sajat-fiam-80060>

nem törődik velük eleget, nehezen bizonyítható, mint ahogy az is, hogy a gyerekek jobban kötődtek az apjukhoz, aki legalább a kevés otthon töltött idejében foglalkozott velük. A vagyon egyértelműen a férfié volt, ezt házassági vagyoni jogi szerződésben is rögzítették, végül mégis lakást és szép magas asszonytartást ígért a feleségének, ha ő megy el, de vállalja, hogy heti háromszor meglátogatja a gyerekeit. A nő az egyeztetések során nem azon alkudozott, hogy a láthatás idejét feltornázza, hanem hogy minél nagyobb legyen a lakás.” Más kérdés, hogy „nyilatkozó hiján” nem ismerhettük meg az adott esettel kapcsolatban a nő álláspontját.

Az újságíró Síklaki István szociálpszichológus véleményét idézte: „Talán csak az apa szubjektív meggyőződése, hogy minden eszközzel harcolnia kell a gyerekekért, pedig objektíven az anyjára lenne szüksége. Olykor ebbe a magyar társadalomban erősen élő hímsovinizmus is belejátszhat, főleg fiúgyereknél, akire máig trónörökösként szokás tekinteni. Az amúgy is jobb anyagi helyzetben lévő apa már csak ezért is érvényesíti a dominanciáját. És persze ott van a másik oldalon a kérdés: milyen anya lehet az, aki pénzért lemond a gyerekeről? Egy ép lelkű nőben biztosan súlyos lelki konfliktust okoz.”

Szeibert Orsolya, az ELTE Polgári Jogi Tanszékének oktatója így foglalta össze tapasztalatát: „Sokkal több nő kerül ki elszegényedve a kapcsolatból, és inkább ők azok, akik egyedül nevelik tovább a gyerekeket, nem egyszer megfelelő tartásdíj nélkül... Bármilyen rózsaszínek tűnik a közös megegyezéses válás, az egyik fél általában jobb alkupozícióban van, jobb az érdekérvényesítő képessége, és így kihasználja a másikat.”

És egy név nélkül nyilatkozó apa története: „Mivel a válás idején a kisfiunk még csak két és fél éves volt, tudtam, hogy úgylis a feleségemnél helyeznék el. Benne is lettem volna, megbeszéltük, hogy igazságosan osztunk a felügyeleten, vettem is nekik egy lakást a házukhoz közel. Mert ehhez az egyhez ragaszkodtam: lakjunk egymáshoz közel, hogy gyakran láthassam a fiamat. A feleségem viszont bejelentette, hogy vidékre költözik az új élettársával. Az ügyvédem megmondta, hogy képtelenség lesz megakadályozni, hogy magával vigye a gyereket. Tudtam, hogy anyagias, és az új kapcsolatában is talán egyszerűbb lenne neki a fiunk nélkül, ezért az utolsó tárgyalás előtt négy nappal bedobtam: a kialakított vagyonfelosztáson felül egyedül átvállalom a közös szocpoltartozásunk kiegyenlítését – feltéve, hogy lemond a gyerekről”. A harmincas fővárosi építész rezignáltan meséli, hogyan lett gyermekét egyedül nevelő apuka. „Elsőre tiltakozott, hogy mit képzelek, de aztán felhívott, hogy beszéljünk meg, végül pedig aláírta, hogy közös szülői felügyelet mellett legyek én a gondviselő. A válás költségei meg a nekik vett lakás miatt egyébként egy fillérem se volt,

a szüleimtől kértem kölcsön, hogy ki tudjam őt fizetni” – mondja, majd némi tűnődés után hozzát teszi: volt felesége „biztosan megbánta” az alkut. „Vagdalkozott, hogy úgyse fogom bírni, meg hogy ezt előre kiterveltem. Egyszer a fejemhez vágta: alig egymillióért megvettem a saját fiam. Nyilván szégyelli... A környezetében a mai napig azt állítja, hogy csak átmenetileg van nálam Attila, de már keresi neki az ovit, mert nemsokára hozzá költözik.”

A második riportban a főhős vállalja, hogy nyíltan beszél. Pedig Scipiadés Erzsébet *Vak asszony a trambulínon*⁴⁰ című riportjának többszörösen hátrányos helyzetű asszony a főhőse. Kizsel Melcsi vakon született, ötéves volt, amikor az apja megölte az anyját, amiért börtönbe került; a kislányt a vakok intézetében – az ő szavával: a „Vakodában” – helyezték el, majd onnan tizenhét éves korában egy esti intézeti kiszökése miatt kitétek, egy üres lakásban, egyedül kellett folytatnia az életét. (Tegyük hozzá: a vakoda szót látó embernek saját szavaként nem illendő, sőt nem tisztességes használnia.)

És Kizsel Melcsi így beszél sorsáról: „– Annyira bonyolult az életem, hogy volt, aki szakdolgozatot írt belőle. A vak nőből, aki három gyermeket szült három apától. Az első párom gyengén látó volt, és elég gyorsan hozzám költözött. Honnan tudhattam volna az előéletéről? Ugyanakkor ő volt az, aki ételt hozott az üres lakásba, és megmutatta, hol, merre találok a legközelebbi boltot. Mégse jutottam vele semmire. Még a kefégyárból is kiraktak, ahol havi nyolcvanezerért golyóstollakat szereltem össze. Aztán vetünk egy házat Győr mellett az én árvapénzemből: 3 millió 600 ezer.

Aztán azt mondta, a házat elvette a lakásmaffia. Aztán megcsalt a legjobb barátnőmmel, és sokszor vert. Gondoltam is, egyszer én is úgy fogok meghalni, mint az anyukám. De még mielőtt ez bekövetkezhetett volna, kisfiunk született. A Gyivibe, otthonba kerültem, külön szobát kaptam, és megtanultam, mennyivel másabb ez, mint ahogy korábban éltem. Aztán a Búzavirág Alapítvány egyik vidéki, északi, vakoknak való rehabilitációs központjába költözhettem, ahol még a kutyámat is befogadták, és még Zsoltnak is adtak munkát, s mire a kisfiunk hároméves lett, megtanultam főzni, sütni, mosni... Csak Zsolt nem változott semmit.

A második párom vak volt, vele össze is házasodtunk, aztán megcsalt, szétmentünk. Azért is, mert nehéz olyan házban, lakásban élni, ahol a család látó tagjai bármikor rád nyithatnak; mindenkinek volt kulcsa. A harmadik párom Lackó lett, és én már alig merek ragaszkodni, holott hozzá lehetne.”

40 Scipiadés Erzsébet: *Vak asszony a trambulínon*, Népszabadság 2014. 01. 18. Letöltés: http://nol.hu/archivum/20140118-vak_asszony_a_trambulion-1438757

Az asszony legidősebb fia tizenkét éves, a középső nyolc esztendő, a legkisebb tizenhat hónapos. Mindegyik lát. A legnagyobb gyermekotthonban él, a középső az apja szüleinél, a kicsi velük.

„A legnagyobb fiam figyelemzavaros, hiperaktív, és már régóta nem tud úgy megölelni, hogy közben ne arra gondoljak, mit kér cserébe. Hat-hét évesen már meglopott. Folyton zsarolt. Vagy otthagyt az utcán, vagy öszszepisilte a virágcserepeimet, vagy dögölt egeret rakott a tengerimalacok ketrecébe, tépte a hajamat, a szekrénye alá dugta Lackó iratait. Azt hiszem, nem tudja elfogadni, hogy vak vagyok. Amíg bírtam, vittem egyik kapcsolatból a másikba, azután az apja nevelte. A gyámügy szerint az apja verte, így került gyermekotthonba. A középső fiamat, aki most nyolcéves, a volt férjem neveli a látó szüleivel együtt, s gyakran nehezítik, hogy velem lehessen. Előre meg kell mondanom, hova visszük őt mi ketten, vakok... De miért ne szállhatnánk föl a libegőre?”

A riport szűkszavúan fejeződik be, visszautalva hőse – a látóknak szinte hihetetlen, egyébiránt fotóval is bemutatott – kedvtelésére, a trambulinozásra: „Egyszer majd, ha a sok kis Fundamenta-pénzből telik, vesznek egy kertes házat, ahol Melcsi minden gyermeke elfér. Az udvaron lesz egy homokozó. És egy trambulín, azért, hogy egy vaknak is lehessen szabadsága.”

Hasonlóan nehéz sorsú emberekről szól Ónody-Molnár Dóra *Magyar lányok minden sarkon*⁴¹ című tényfeltáró riportja. A szerző igazán mélyre ás, igyekszik a lehető legalaposabban körüljárni a nehéz témát, amelynek feltárás különös körültekintést igényel, nehogy interjúalanyait vagy saját magát veszélybe sodorja.

Több, különböző helyszínen – Zürichől Amszterdamon át magyarországi falvakig, városokig – fordul meg, környezeti leírást ad, amelyek érzékletesen ábrázolják, honnan és miért indulnak el, milyen viszonyok között élnek a külföldön prostitúcióra kényszerített fiatal nők, nem ritkán gyereklányok. Az újságíró számos forrás alapján rakja össze a történetet, megjelenítve az eltérő nézőpontokat. Interjúkat készít a kiszolgáltatott helyzetbe kényszerített, megfélemlített prostituáltakkal, segítőkkel, továbbá rendőrökkel, nemzetközi és hazai szervezetekkel. A cikk emellett tájékoztat az egyes országok prostitúcióval kapcsolatos intézményeiről, eljárási lehetőségekről, a prostitúcióval kapcsolatos tényekről, kutatási eredményekről, az eltérő szemléletek ütközéséről, az állami politika felelősségéről. Önálló kutatást, alapos dokumentációt igénylő újságírói munka, amely a szakmai készsége-

41 Ónody-Molnár Dóra: *Magyar lányok minden sarkon* – Népszabadság, 2011. 09. 24. Letöltés: http://nol.hu/belfold/20110924-magyar_lanyok_minden_sarkon-1214811

ken kívül genderetikus szemléletet és tudást is feltételez. A prostituáltak bemutatásakor a szerző körültekintően jár el, tiszteletben tartja a prostituáltak emberi méltóságát és érzékelteti áldozati szerepüket és kényszereiket: „A nők, fiatal lányok nagy része tudja, hogy milyen munkára megy ki, de arról, hogy mi várja őket, fogalmuk sincs. De menni kell: Magyarország munkanélküliségtől leginkább sújtott falvaiban és városaiban a szegény családok szinte egyetlen bevételi forrása a prostitúció”.

Olvasói és újságírói szempontból általában „könnyen eladható” a prostitúcióra kényszerítés és az emberkereskedelem témája. Ám ez a könnyedség látszólagos: könnyű címlapra kerülni a témával, de valójában nehéz róla írni, épp a problémák bonyolultsága, bűnözéssel összefüggő aspektusai okán. A prostitúció témája újságírói eszközökkel sokszor nehezen megközelíthető, és bizonyos értelemben „láthatatlan”. Ennek egyik oka az, hogy a ténylegesnél sokkal kevesebb ilyen eset jut a hatóságok tudomására, másrészt pedig a lakosság nagy része távoli, „izgalmas” témának érzi – vagyis nem tekinti súlyos társadalmi problémának. Pedig ez sok családot érint Magyarországon, főleg a munkanélküliség, a szegénység által leginkább sújtott térségekben. Magyarország „kibocsátó” országgá vált, ez pedig a nemzetközi szervezetek és a média figyelmét is felkeltette.

Sokszor az újságcikkek csak az alapvető tényközlésre szorítkoznak és többnyire akkor foglalkoznak az emberkereskedelem prostitúcióhoz köthető jelenségével, ha valamilyen tragikus bűntény történik, mint amilyen az utóbbi cikkben is említett, 2009 februárjában, Amszterdamban elkövetett gyilkosság volt. Jólal ritkábbak a jelenséget komplexitásában ábrázoló írások. Gyakrabban találkozunk a „klikkelési verseny” szolgálatába állított, harsány címekkel – még akkor is, ha egyébként az írás korrekt módon ábrázolja a témát. Igen elterjedt a rendőrségi közlemények mechanikus átvétele (utóbbi években az ingyenessé vált MTI hírei alapján), amelyek egyetlen szemszögből – a hatósági eljárás szemszögeből – írják le a tényeket. Az újságíró, ha mégis szán további időt a témára, a bűncselekmény elkövetésének módjára, néhány „érdekesebb” részletkörülményre tér ki. Eközben az olvasó számára nem mindig derül ki a cselekmény mögött meghúzódó emberi történet, ami pedig adott esetben együttérzést válthatna k, vagy rávilágítana az okokra, netán a megelőzés, a segítségkérés módjára is.

Az újságíró munkáját nem könnyíti meg az sem, hogy a téma napirenden tartása ellenére az emberkereskedelem és a prostitúció nem jelent meg genderügyként a közpolitikában. Mint Juhász Borbála A nőtlen évek ára című könyv előszavában írja: „Annak ellenére így van ez, hogy a prostituáltak nagyobbrészt nők, a kliensek teljes mértékben férfiak, és a futtatók

nagy része is férfi. A prostituáltak életútjában megjelennek a nők és lányok elleni klasszikus erőszak formái: incestus, gyermekkori szexuális erőszak és bántalmazás, intézményi erőszak a nevelőotthonokban, korai iskolaelhagyás, partnerkapcsolati erőszak, kényszerítés. A téma sikeres közpolitikai kezelését a párkapcsolati erőszakhoz hasonlóan ebben az esetben is nehezíti, hogy a tanácsadó elit kétféle álláspontot képvisel: a liberalizációs „szexmunkás álláspont” ütközik a feminista, „strukturális erőszak állásponttal”, mely a szabadság és emberi méltóság elleni bűncselekménynek tartja a prostitúció tényét, és a figyelmet – hasonlóan az északi és a francia modellhez – a nő prostituált felől a férfi futtatóra és kliensre irányítaná”.⁴²

A témával foglalkozó újságírónak tehát érdemes tájékozódnia afelől is, milyen szemléletbeli különbségekre számíthat az egyes szakértők megszólaltatásakor és az újságírás klasszikus szabályainak megfelelően a véleményeket a maguk helyén kell értékelnie, tisztában kell lennie a használt terminológia üzenetével is.

A különféle nézetek és a releváns szóhasználat ismerete az újságíró számára természetesen mindig fontos. Hasonló példaként említhetnénk a szexuális gyermekbántalmazás témáját. A bűncselekmények gyakran leegyszerűsítve „pedofil” ügyekként jelennek meg a sajtóban, holott ez a jelző nem helytálló, jogilag sem értelmezhető. A gyermekeket érintő bántalmazási, erőszakos ügyek kezelése különös gondosságot és felkészültséget igényel. Általában erre a hírmédia valóban ügyel: visszafogottabban, a hatásvadász módszereket kerülve ír ilyen esetekről, mégis gyakran „csak” bűnügyként tekint az esetekre, mellőzve a mélyreható feltárást. Az oknyomozó munka e témákban kétségtelenül nehéz feladat, mert a gyermekáldozatok megszólaltatása „újbóli traumatizáláshoz” vezethet, márpedig ez semmiképpen sem elfogadható. Az ilyen ügyek megismerése hosszabb időt és utánajárást igényel. Az újságírók pedig óhatatlanul maguk is traumatizálódhatnak a cselekmények felidéztesével.

Pedig fontos lenne, hogy akár a rémisztő ügyek – az áldozatok méltóságát oltalmazó módon történő – feltáráásával az újságíró a közvélemény figyelmét ráirányítsa a főleg nőket és gyermekeket érintő kiszolgáltatottságra, a védelmi rendszerek esetleges hiányosságaira, a megelőzés lehetőségeire, a környezet felelősségére.

42 A nőtlen évek ára – a nők helyzetének közpolitikai elemzése 1989–2013, Magyar Női Érdekérvényesítő Szövetség, 2014 <http://noierdek.miria.hu/wp-content/uploads/2014/03/notlen-evek1.pdf>

Idetartozik a közelmúlt több kirívó gyermekbántalmazási esete – egyebekben kívül a rásonysápberencsi⁴³ vagy a szigetszentmiklósi⁴⁴ ügyek. Utóbbi például a gyermekvédelmi jelzőrendszer nem megfelelő működését és a sajtó felelősségét is megállapító ombudsmani vizsgálathoz vezetett. „A történekről beszámoló egyes tudósításokban ugyanis megjelent a gyermekek vezetéknevének első betűje, a keresztnévük, a születési évük, képeken látható volt a házuk, az iskolájuk. Ezek a híradások így alkalmasak voltak az azonosításukra, és a biztos osztotta a gyámhivatal vezetőjének azt a véleményét, hogy mindez nagymértékben nehezíti vagy lehetetlenné teszi a gyermeknek az őket ért trauma feldolgozását.”⁴⁵

Ez a példa is mutatja, mennyire fontos, hogy a magyarországi média szervezetei közösen dolgozzanak ki konkrét, kulcskérdésekre lebontott, részletes szakmai ajánlásokat, amelyek összhangban vannak az általános újságírói szabályokkal és tekintetbe veszik a genderszemponokat. Ha ezek létrejönnek, az egyes szerkesztőségeknek is könnyebb megalkotniuk saját belső szabályaikat. Mik lehetnek a kulcskérdések? Az áldozat (sértett) érdekeit és védelmét szem előtt tartó magatartási, interjúkészítési, a trauma újbóli átélését kizáró módszerek, a pontos kifejezések és a megfelelő nyelvezet használata, a nemi sztereotípiák kerülése, a képszerkesztés speciális elvei.⁴⁶

Az általános etikai és szakmai szabályok kétségtelenül túl absztrakta ahhoz, hogy a konkrét tragédiákat feldolgozó újságíróknak mindig megfelelő támaszként szolgáljanak. Mi a teendő, ha például az interjú közben a traumát átélt személy „összeomlik”, szabad-e folytatni a kérdezést, hogyan lehet erre reagálni? Hogyan kell ítélezés nélkül az elkövetőt hallgatni, hogyan kell a tényekre visszakérdezni anélkül, hogy az interjúalany

43 Munk Veronika: Nem tűnt fel senkinek a gyerekgyalázás, Index.hu, 2010. 10. 19.

http://index.hu/belfold/2010/10/19/nem_tunt_fel_hogy_allatokkal_kenyszeritik_kozosulesre_a_gyereket

Munk Veronika: Mindenki teszi a dolgát Index.hu, 2010. 11. 02. http://index.hu/belfold/2010/11/02/mindenki_helyen_van_es_teszi_a_dolgot/

44 Zárt ajtók mögött tárgyalják a szigetszentmiklósi gyermekbántalmazást – Origo.hu, 2014. 01. 23 – Letöltés: <http://www.origo.hu/itthon/20140123-zart-ajtok-mogott-targyaljak-a-szigetszentmiklosi-gyermekbantalmazast.html>

45 Szigetszentmiklósi gyermekbántalmazási ügy – az ombudsman vizsgálata: <http://www.ajbh.hu/~szigetszentmiklosi-gyermekbantalmazas-az-ombudsman-vizsgalata>

46 Összefogás a gyermekek szexuális bántalmazása ellen – Ajánlások, 2011. 11. 28. – Az Ajánlások kidolgozásában a Független Média Központ partnerei voltak: a NANE Egyesület, a Mérei Ferenc Fővárosi Pedagógiai és Pályaválasztási Tanácsadó Intézet, Budapest Főváros Önkormányzatának Módszertani Gyermekvédelmi Szolgálat és Ónody-Molnár Dóra újságíró – Letöltés: http://pandorasbox.rs.hu/wp-content/uploads/2011/11/ajanlasok_vegleges_magyarul.pdf

azt érezné, a riporter nem hisz neki? Az újságíró sokszor még tapasztalt kollégáitól sem igen kap megfelelő tanácsot.

A traumáról azonban bizonyos ismereteket meg lehet és meg kell tanulni. Ebben hasznos segítséget jelent egy újságíróknak szóló új tankönyv – *Journalism: New Challenges*⁴⁷ –, annak egyik fejezete egyrészt összefoglalja a traumakutatás legújabb eredményeit és azt is, hogyan lehet ezeket alkalmazni az újságírásban, illetve az újságírás oktatásában. Gavin Rees, a Dart Center Európai Központjának igazgatója írta „A traumafaktor – erőszak és tragédia az újságírásban”⁴⁸ című fejezetet, és úgy véli, hogy a szakmai készségek kialakítását nehezíti meg, ha az újságírók nem ismerik a trauma lényegét, nem tanulják meg a szükséges technikákat. Az ismeretek hiánya végső soron munkájuk minőségét befolyásolja. Márpedig a riporterok és szerkesztők túlnyomó többsége pályafutása során találkozik traumával, tehát gyakorlatilag szinte minden szakmabelit érint a kérdés. Fontos erre a területre odafigyelni, a szakértői tudás itthon is mozgósítható. Érdemes jó példákat összegyűjteni és bemutatni, hogy a traumák olyan természetes beszédtemává váljanak újságírók körében, mint amikor a politikai hírek elfogultságát vitatják meg.

VITAINDÍTÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK:

- *Újságírói munkája során milyen eset okozott megrázkódtatást az ön számára? Mikor jött el az a pillanat, amikor úgy érezte, a hallottak/látottak hatása alól nem tudja kivonni magát?*
- *Sikerült-e feldolgoznia az átélt élményt? Megosztotta-e munkatársaival aggodalmait?*
- *Mit tett, amikor úgy érezte, a kiválasztott interjúalany nem akarja folytatni a beszélgetést? Kiderítette-e, hogy ennek mi az oka – a kiválasztott helyszín, a jelenlévők, az interjú tárgya?*
- *Előfordult-e, hogy egy tragédiát átélt, kiszolgáltató helyzetű interjúalannyal folytatott beszélgetés során érezte, hogy elhangzottak megírásával árthat a személynek, mégis közlendőnek ítélte meg? Milyen jellegű információ volt ez? Mi lett a következménye?*
- *Keressen helyszíni tudósításokat ugyanarról a tragikus eseményről különféle lapokban és hasonlítsa össze, hogy az újságírók milyen feldolgozási módot választottak. Ön hogyan készült volna fel a feladatra, milyen megközelítési módot választott volna?*

47 Gavin Rees: The Trauma Factor: Reporting on Violence and Tragedies – in Karen Fowler-Watt, Stuart Allan: *Journalism: New Challenges*, Media School at Bournemouth University, UK, 2013 – Letöltés: <http://microsites.bournemouth.ac.uk/cjcr/publications/journalism-new-challenges/>

48 <http://dartcenter.org/content/trauma-factor#.U2UUKFfvdUQ>

HOGYAN TESZTELJÜK A GENDERSZEMÜVEGET?

Kiadványunkban hivatkozunk a Genderetikus újságírás és médiavállalati irányelvek című kézikönyvre és forrásgyűjteményre, melyek ajánlott eszközök a témában tartandó foglalkozásokhoz, legyenek azok szerkesztőségi beszélgetések, vagy újságíró hallgatók számára szervezett workshopok, kurzusok. Javasoljuk áttekinteni az első kötetben található szerkesztői ellenőrző listát.⁴⁹ Ezen kívül a második kötetben az egyes tematikus esettanulmányok fejezetei tartalmazznak konkrét útmutatást és olyan kérdéseket, amelyeket érdemes közösen megbeszélni, megválaszolni.

A kiadványunkban többször említett Nemzetközi Médiafigyelő Projekt (GMMP) módszertana szintén hasznos támpont lehet a munka genderszemlélet alapján való értékeléséhez. Az említett segédanyagok ismerete ajánlott, de ha elolvasásukra nem volt mód, akkor is elvégezhetőek ezek a feladatok a résztvevők saját ismeretei, tapasztalatai alapján.

ELSŐ FELADAT:

- *Mit értünk nemi alapú sztereotípiákon? A résztvevők alkossanak két csoportot! Az egyik csoport soroljon fel tipikusnak tekinthető női szerepeket és tulajdonságokat, a másik csoport pedig a férfiakra inkább jellemzőnek tekinthető társadalmi szerepeket és tulajdonságokat gyűjtse össze. Készítsen a két csoport külön-külön listát:*
 - női szerepek
 - férfi szerepek
- *Az elkészült listákat elemezzék. Ezután cseréljék fel a két listát és elemezzék:*
 - *Az egyes tulajdonságok és szerepek mennyire vonatkoztathatóak a másik nemre is?*
 - *A két lista közül melyik tartalmaz több pozitív, társadalmilag többre értékelt tulajdonságot és szerepet?*

49 Genderetikus újságírás és médiavállalati irányelvek – III. Esettanulmányok – 3. fejezet: A nemek egyenjogúságának láthatóvá, hallhatóbbá tétele és hatásának erősítése; Szerkesztőségi ellenőrzési lista, 55. oldal

MÁSODIK FELADAT:

Alakuljanak párok a csoportban. Minden pár elemezzen egy-egy napilap vagy online hírportál címloldalát az alábbi szempontok alapján:

- az összes újságírói tartalmat képező anyag száma a címlapon
- a nőkről szóló anyagok száma
 - a megszólaló nők száma
 - a megszólaló nő bemutatása névvel vagy név nélkül
 - a megszólaló nő szerepe (sértett, szakértő, semleges)
 - milyen témáról szól a cikk, amelyben a nő megszólaló (gazdaság, tudomány, közélet, erőszak, büntett, gyermekügy stb.)
- a férfiakról szóló anyagok száma
 - a megszólaló férfiak száma
 - a megszólaló férfi bemutatása névvel vagy név nélkül
 - a megszólaló férfi szerepe (sértett, szakértő, semleges)
 - milyen témáról szól a cikk, amelyben a férfi megszólaló (gazdaság, tudomány, közélet, erőszak, büntett, gyermekügy stb.)

A számolást befejezve hasonlítsák össze az arányokat!

Ugyanez a feladat elvégezhető a címlapok fotóinak/képeinek elemzésére is.

HARMADIK FELADAT:

Válassza ki az egyik anyagot, amelyről úgy gondolja, Ön is szívesen feldolgozta volna a témát. Mit csinált volna másként – akár a téma megközelítésével kapcsolatban, akár a nyelvhasználatot illetően?

NEGYEDIK FELADAT:

Vitassák meg, hogy a szerkesztőségben (saját munkában) szükség van-e a szakértői listák felülvizsgálatára. Milyen szakterületen állnak kapcsolatban kevés női szakértővel, hol lenne szükség kiegyenlíteni a nemek közötti arányokat?

ZÁRSZÓ HELYETT

„Nem lehetetlen genderérzékeny történeteket készíteni. Csak annyit jelent, hogy kreatívabb módon gondoljuk át az adott témát: kit érint, kit kellene megszólaltatni, ezt milyen módon és milyen célból tegyük”⁵⁰ – mondta Margaret Gallagher, a 2005. évi Nemzetközi Médiafigyelő Projekt szerzője.

És e kiadvány ehhez kívánt hozzájárulni.

50 http://portal.unesco.org/ci/en/files/28397/123635311631FJ_Gender_en.pdf/1FJ_Gender_en.pdf

